

KUPUJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

číslo preukazu predajcu

NOTA BENE

2,40€ polovica pre predajcu

Júl 2023/264



OSTROV

LETO so ZÁBAVNOU KNIHOU

ZUZANY CSONTOSOVEJ

FANTASTICKÉ PRÁZNINY



Zuzana Csontosová

8€
polovica
pre predajcu
**NOTA
BENE**

KÚPITE LEN
U PREDAJCOV

**NOTA
BENE**

VYDANIE KNIHY BOLO REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU NADÁCIE SLOVENSKEJ SPORITELNE

Ilustrácia na obálke: Shutterstock



Rozhovor
Dedičstvo v ruinách

4



Téma
Tak trochu blázni

8



Reportáž
Kráľovstvo pre každého

14



Príbeh
Stromodom

22



Rozhovor
Cítíme bolesť druhých

25



Pútnik
Paradox Svalbardu

30



História
Skruté kúsky zeme

34

Ostrov v nás



Deň predtým, ako píšem tento editoriál, som sa vrátila z Ukrajiny. Presnejšie z pár miest na Donbase kúsok od frontovej línie a z Chersonu, ktorý okrem všetkých ostatných nešťastí nedávno zasiahli aj vody Kachovskej priehrady po tom, ako ju odpálili Rusi. Boli sme štyria: ukrajinská novinárka Alona z Odesy, skúsený fotograf Boris, tiež Ukrajinec z Odesy, Slovák Marcel, fotograf, vďaka ktorému sme viezli veľa užitočných vecí, a ja.

Videli sme veľa zlých, smutných, nepochopiteľných vecí. Na mestá a dediny, v ktorých sme spali, dopadali každú noc ruské rakety. „Obsadili nás, strieľajú na nás, mučili nás a znásilňovali, teraz sa nás pokúsili utopiť... a to tvrdia, že sme ich,“ hovorili nám obyvatelia Chersonu, ktorým voda z priehrady zaplavila domy do výšky štyroch metrov a poškodila ich tak, že v nich už nikdy nebudú môcť bývať. Tí ľudia boli tak zvláštne pokojní, zmierení, ako keby ich už nič nemohlo prekviť. Slzy, ktoré sme dostali do zásoby na celý život, zrejme na tomto ťažko skúšanom mieste už dávno vyplakali. Na Donbase sme hovorili s ľuďmi, ktorí zostávajú vo svojich domoch, hoci front je blízko. Každý deň aj noc znášajú ostreľovanie, žijú hlavne z dávok humanitárnej pomoci a toho, čo si dopestujú, a nevedia sa dostať ani k lekárovi.

My štyria sme sa po večeroch často rozprávali o ostrove. Nie o reálnom ostrove kdesi uprostred vody. O ostrove uprostred všetkých týchto hrozných vecí, ktorých súčasťou sme na pár dní boli. Všetci sme sa zhodli na tom, že hlavne v šialených situáciách je dôležité nosiť si svoj kúsok šťastia v sebe. Niektoré z nás to nazval osobným Švajčiarskom. Nečakáš, že udalosti zvonku ťa dajú do pohody. Bez ohľadu na to, kde si a čo sa okolo teba deje, závisí predovšetkým od teba samého, ako to budeš prežívať. Nemôžeš čakať, že svet sa o teba postará. Že niekto iný ťa urobí šťastným. Šťastie si nosíme v sebe. Osobné Švajčiarsko - a za názov krajiny si dosť akékoľvek miesto alebo slovo, ktoré pre teba symbolizuje kúsok naplneného a spokojného života. Každý je zodpovedný za vlastné prežívanie. Pociť šťastia a vyrovnanosti vychádza v prvom rade zvnútra. Z toho, ako sa postavíme aj k ťažkým situáciám, ktoré nám život prinesie. Ako prekonáme náročné chvíle, porozumieme im a odnesieme si z nich niečo relevantné do budúcnosti.

Želám každému z vás, aby našiel svoj ostrov aj uprostred životných búrok.

Jana Čavojská
editorka

NOTA BENE

7 2023

Editoriál

3



Dedičstvo v ruinách



Dagmar Gurová



Jana Šturdíková, Mária Múhl

Desiatky kedysi výstavných kaštieľov u nás chátrajú.

Medzi nimi aj skvosty, ktorými by sme sa mali pýšiť. Fotografka Jana Šturdíková ich zdokumentovala v knihe Châteaux po našom.

gia, nezávislá od víťazov volieb, ktorá by stanovila, ako chátrajúce kaštiele zachrániť a zmysluplne využiť. Ich obnova zatiaľ stojí najmä na zaniatených jednotlivcoch.

Prečo ste sa rozhodli zdokumentovať rozpadnuté kaštiele na Slovensku?

Náhodou som natrafila na článok o kaštieli v Želiezovciach, ktorý vlastnila rodina Esterházyovcov. Legendárny cukrár Franz Sacher pre nich piekol Sacherove torty. Franz Schubert u nich hrával na klavír a zložil niekoľko skladieb. Opis veľkolepej histórie dopĺňala fotografia schátraného kaštieľa. Zaujal ma nepomer medzi jeho kultúrnou, historickou hodnotou a tým, ako vyzeral. Prišlo mi to vtipné a hlavne typické – ako modelová situácia pre celé Slovensko. Chválime sa niečím, čo má pre nás údajne veľkú cenu, ale v skutočnosti sa podľa toho nesprávame. Vtedy som si povedala, že by to bola dobrá téma.

Vznikla z toho kniha s výstižným názvom Châteaux po našom, v ktorej ste zdokumentovali stotridsať chátrajúcich kaštieľov. Nie je to však sprievodca po romantických ruinách, váš zámer bol iný.

Niektorí ľudia sa ma pýtajú, prečo som nefotila pekné kaštiele. Iným tam chýba viac z histórie konkrétnych budov. Hovorím im, nech si ju vyhľadajú, o tom tá kniha nie je. Pre mňa je to politická téma, ktorá ukazuje na dlhodobé zlyhávajúce systému. Chátrajúcich kaštieľov je veľa a tento stav trvá celé desaťročia.

Z knihy priam sála pocit podobný nekonečnému čakaniu na Godota. Prekvapilo vás, koľko kaštieľov u nás je ponechaných na pomalé rozpadnutie?

Prvýkrát som si to všimla asi v roku 2007. S fotením kaštieľov som začala približne o sedem rokov neskôr, keď som zistila, že za ten čas sa nič nezlepšilo. To ma ešte viac utvrdilo v presvedčení, že treba upozorniť na to, v akom stave sa nachádza spoločnosť, keď toto stále nevieme vyriešiť.

Súvisí s tým aj rozdelenie kaštieľov do kategórií podľa posledného využitia ako sklady, sýpky či posilňovňa?

Áno. Túto tému som začala robiť ako bakalársku prácu na Inštitúte tvorivej fotografie v Opave. Vedúci práce Tomáš Pospěch navrhol, aby som

kaštiele rozdelila podľa posledného využitia, ktoré je úplne odlišné od ich pôvodnej funkcie. Práve to knihe dodáva ironickú nadstavbu a poukazuje na to, kde sme sa ako spoločnosť posunuli od začiatku 20. storočia. Súčasný stav kaštieľov je dôsledkom mnohých spoločenských a politických zmien, ktoré sa za ten čas udiali.

Počas monarchie kaštiele neboli len výstavnými sídlami. Patril k nim obrovský nehnuteľný majetok. Hospodárske budovy, poľnohospodárska pôda, lesy. To všetko bolo pre šľachtu zdrojom zárobku?

Stačí sa pozrieť na Holíč. To je, samozrejme, najlepší príklad, ktorý tu na Slovensku máme. František Lotrinský, manžel Márie Terézie, okolo kaštieľa vybudoval kompletný priemysel. Bol absolútne podnikavý. Zo zapadnutého regiónu urobil prosperujúcu oblasť, ktorá vyvážala tovar do celej Európy. Nechal si tam doviešť špeciálne kravy zo Švajčiarska. Syr vyrobený z ich mlieka jedli aj na cisárskom dvore vo Viedni. Známy bol jeho žrebčín a kačky, mal tam rôzne manufaktúry. Holíč bol špičkový kaštieľ európskeho formátu. Niečo podobné v menšej miere platilo pre všetky kaštiele. Boli to hospodárske a kultúrne centrá.

Ich situácia sa začala meniť už koncom 19. storočia. Čo sa vtedy dialo?

S príchodom priemyselnej revolúcie časť šľachty chudobnela. Do popredia sa dostávali bohatí podnikatelia, priemyselníci. Už nebolo treba mať aristokratický titul, aby ste nadobudli majetok. Prichádzala nová vrstva obyvateľstva, natoľko zámožná, že si mohla kupovať tieto stavby. Aristokracia, naopak, chudobnela. Takže už v 19. storočí boli prípady, keď predávala tieto sídla veľkopodnikateľom. No nedialo sa to často.

Za prvej republiky to ešte skomplikovala pozemková reforma.

V roku 1918 pozemková reforma stanovila, že šľachta môže vlastniť iba určité množstvo pôdy. Zvyšok musela odovzdať štátu. Stratila veľkú časť pôdy, ktorá pre ňu bola zdrojom biznisu. Mnohí aristokrati si povedali, že za takých podmienok sa im tu neoplatí ostať. Bolo pre nich ponižujúce žiť na oklieštenej pôde, keď im predtým stovky rokov patrili rozsiahle pozemky. Majetky často predali a odišli do zahra-

NOTA BENE

7 2023

Rozhovor

5

ničia. Veľa vlastníckych zmien sa teda udialo už počas prvej republiky.

Ďalšie zásadné zmeny priniesla druhá svetová vojna a znárodňovanie majetkov po komunistickom prevrate vo februári 1948. Vtedy sa začalo aj obrovské rozkrádanie kaštieľov?

Zvláštny moment bezprávia nastal už v roku 1945. O tri roky neskôr dokončili znárodňovanie. Majitelia kaštieľov ich museli odovzdať štátu. Ako príslušníci buržoázie sa stali nežiaducimi osobami. Presne podľa toho sa s ich kaštieľmi aj zaobchádzalo. Zvykne sa hovoriť, že ak chcete vedieť, ako vyzeral inventár kaštieľa, prejdite sa po všetkých domácnostiach v dedine. Všade niečo z neho nájdete. Nedá sa to však zovšeobecňovať. Príbeh každého kaštieľa je individuálny. Niektorým sa podarilo relatívne dobre prežiť, lebo v nich urobili múzeá.

Máme taký, ktorý ostal kompletný? Betliar je ten šťastný prípad. Ako jediný na Slovensku sa zachoval s pôvodným zariadením. Vieme, ako v minulosti vyzerali kaštiele zvonka, ale interiér si väčšinou môžeme domýšľať len podľa fotografií. Veľmi veľa vecí sa zničilo, stratilo, rozkradlo. To, čo v kaštieľoch vidíme teraz, už do veľkej miery nie je pôvodné vybavenie.

Ako to, že práve v Betliari sa zachovalo?

Podarilo sa to vďaka lojálnemu komorníkovi Andrásyovcov, ktorý aj po ich odchode vlastným telom bránil majetok pred rabovaním. V 50. rokoch tam bola ako zamestnankyňa prideľená Alžbeta Güntherová-Mayerová, spoluzakladateľka pamiatkovej starostlivosti na Slovensku. Vzniklo tam múzeum a ona dala pozor na to, aby sa odtiaľ nič nestratilo. Uvedomovala si, akú to má obrovskú hodnotu. Interiér Betliaru zachránili dvaja ľudia.

Bolo to teda o konkrétnych ľuďoch? Áno. Mohol sa tam objaviť niekto, komu na kultúrnom dedičstve záležalo, alebo niekto, komu to bolo absolútne jedno. Ak mal navyše aj ťažké srdce na pôvodných majiteľov, tak si povedal, že tam teraz dajú sýpku, park rozrýpu, ako sa len dá, rozparcelujú všetky pozemky a urobia radovú zástavbu.

Niektoré kaštiele na vašich fotografiách sa úplne strácajú medzi domami.

V tesnom okolí kaštieľov pôvodne nebola zástavba, ale park. To až za socializmu sa rozdelili pozemky a ľudia si tam postavili domy. Neskôr pri reštitúciách sa s tým už nedalo nič urobiť.

Vyplývalo využitie kaštieľov za socializmu aj z toho, že na Slovensku bola prevažne dedinská zástavba a chýbali niektoré typy budov?

Istotne. Tesne po vojne bola obrovská bytová kríza. Niektoré kaštiele preto upravili na byty. Z toho istého dôvodu tam zriaďovali rôzne sklady alebo výskumné ústavy. Do kaštieľov za socializmu často umiestňovali aj školy.

Za vyše štyridsať rokov komunistického režimu boli mnohé kaštiele necitlivo upravené alebo „vybývané“. Čo sa s nimi dialo po revolúcii?

Ďalšou zmenou režimu sa absolútne narušila aspoň aká-taká kontinuita, ktorá tam dovtedy bola. Aj keď boli kaštiele často necitlivo adaptované, nevhodne využívané a viaceré zanikli, aspoň niektoré mali správcu. Niekto ich ako-tak udržiaval a staral sa, aby ich kompletne nerozkradli. Po revolúcii to všetko zmizlo. Štát sa o tieto budovy nezaujímал. Ich veľká devastácia nastala práve v 90. rokoch, v období divokej transformácie.

Dalo sa tomu predísť?

Keby na ich údržbu vyčlenili aspoň minimálny rozpočet. Zaplatili by hoci len jedného človeka, ktorý by na kaštieľ dohliadal, aby z neho nezmizlo aj to málo, čo tam dovtedy ostalo. Už vtedy mali pravidelne robiť drobné opravy, ktoré by napríklad zastavili zatekanie. Všetky investície, ktoré kaštiele teraz potrebujú, by boli násobne menšie. Mnohé kaštiele by prežili.

Neustálymi drobnými opravami by sa predišlo veľkým škodám a nakoniec by to vyšlo lacnejšie. Takto sa o pamiatky starajú v zahraničí. Prečo to u nás nešlo?

Nevieme plánovať, nemáme stratégiu. Vidno to aj teraz. Od revolúcie prešlo vyše tridsať rokov. Pomaly toľko, ako tu bol socializmus. Zo strany štátu však žiadny zásadný posun nevidno. Nejaký plán už nachystali, ale v praxi zatiaľ nefunguje. Viac sa hovorí o tom, čo a ako by sa malo urobiť, než sa v skutočnosti robí.

V tejto súvislosti mi hneď napadnú Rusovce, ktoré mali byť reprezentatívnym priestorom štátu na prijímanie zahraničných návštev. O rekonštrukcii sa toho narozprávalo už veľa, no doteraz nie je jasné, kedy začne...

Keď sa pozrieme na Rusovce, ktoré by mali byť výkladnou skriňou štátu, nemôžeme sa čudovať, koľké kaštiele u nás chátrajú. Kaštieľ v Rusovciach má v správe Úrad vlády Slovenskej republiky. Bol sídlom top aristokracie, spĺňal tie najvyššie kritériá. Keď tam končil SLUK, kaštieľ potreboval rekonštrukciu a niektoré veci tam boli v havarijnom stave, ale bol na tom neporovnateľne lepšie ako dnes.

Ako to tam teraz vyzerá zvnútra? Videla som len fotografie. Je to kaštieľ v štýle anglickej neogotiky. Miestnosti mal vykladané obložením z vyrezávaného dreva. To bolo ešte v 90. rokoch v poriadku. Teraz je zničené. Treba ho vyhodiť a urobiť celé nanovo. Nečudujem sa, že na to nie sú peniaze. Zreštaurovanie by stálo ešte viac. A hodnota pôvodného vybavenia by bola tiež iná. Rusovce spolu s Holíčom sú kaštiele, ktorými by sme sa mali pýšiť. Mali by tam prúdiť davy ľudí. V Rusovciach sa nič nedeje tridsať rokov. V Holíči sa už niečo podarilo.

Kaštiele ste dokumentovali dlhý čas. Všimli ste si v priebehu fotenia nejaké zmeny k lepsiemu či naopak?

Vedúci práce mi povedal, že musím nafotiť všetky kaštiele, ktoré na Slovensku sú, aby to už nemohol urobiť nikto iný. Trvalo to sedem rokov. Musela som veľa cestovať, čakať na zamračené počasie a stromy bez listov. Videla som, že stav kaštieľov sa mení. Niektoré chátrajú viac, ale mnohé opravujú. Časť z nich je teraz na tom lepšie ako na fotografiách v knihe. Zopár som z nej aj vyradila, lebo sa tam rozbehli opravy.

Kto robí tie opravy?

Je to zásluha jednotlivcov, nie štátu, ktorý im často ešte robí byrokratické problémy. S opravami sa spája veľmi veľa administratívy a všetko dlho trvá. Pri Bardejove je rozľahlý hrad Zborov, ktorý opravuje pán Vladimír Kaminský. Nevlastní ho. Celé roky tam pracuje nezištne. Je to už pán na dôchodku, pomáha mu niekoľko dobrovoľníkov. Z úplne zarasteného hradu odstránili náletové dreviny, opravili múry. Keď



tam prídu turisti, pán Kaminský im ukáže hrad, na ktorý je hrdý. Pre ľudí, ktorí podobne ako on zachraňujú pamiatky, je dobrý pocit často jedinou odmenou. A to je absolútne málo.

Komu teraz patrí väčšina kaštieľov? Je to veľmi individuálne. Pracovne som si to zatriedila do troch kategórií. Niektoré chátrajúce kaštiele sú v majetku štátu, ktorý sa o ne nevie postarať a chce ich predať. Ďalšie sú v súkromnom vlastníctve, mnohé z nich opravujú. Príkladom je kaštieľ v Jablonici. Viaceré kaštiele vlastnia obce, ktoré by ich aj chceli opraviť, ale nemajú na to peniaze. Rozumiem tej časti obyvateľstva, ktorá chce skôr riešiť chýbajúcu kanalizáciu ako rozpadnutý kaštieľ.

Čo by v ľuďoch mohlo vzbudiť pocit, že záchrana kaštieľov má zmysel a reálne im niečo prinesie?

Keby sme ich opravu nevnímali ako záťaž, ale ako príležitosť, vytvorili by sme stratégiu a postupne na to naviazali turistický ruch. Vytvorili by sme turistické trasy, našli aktivity, ktoré by do regiónu prilákali návštevníkov. Postupne by si kaštieľ na seba začal trochu zarábať. Nemožno očakávať, že by to bol ziskový podnik, no pre spoločnosť by mal aj iné dôležité hodnoty.

Ako ešte by sa opravené kaštiele dali využiť?

Ľudia argumentujú vysokými nákladmi na ich opravu a údržbu aj tým, že v každej obci nemôže byť hotel alebo kultúrne centrum. Prečo by tam však nemohla byť škola? Za socializmu, kým nepostavili nové budovy, to tak bolo. Školy by som do kaštieľov vrátila. Myslím si, že je to najlepšie riešenie. Deti by denne trávil čas v peknom prostredí a úplne prirodzeným spôsobom by si tak k nemu vytvárali vzťah. Videla som to na ľuďoch, ktorí ešte chodili do škôl v kaštieľoch. Hovorili mi, ako sa im tam páčilo. Boli veľmi nešťastní, že budovy, v ktorých im kedysi bolo dobre, tak schátrali. Mladá generácia v nich vidí len ruiny a chce ich zbúrať, pretože k nim nemá vzťah. Nespájajú sa jej s peknými zážitkami. Kultúra na Slovensku nebude fungovať, pokiaľ k nej ľudia nebudú mať vzťah. A ten nevytvoríme tým, že to niekomu prikážeme.

V zahraničí mnohí majitelia čiastočne sprístupňujú návštevníkom svoje starobylé panské sídla a zo vstupného hradia časť údržby. Nedalo by sa to využiť aj u nás?

Keď vo Francúzku niekto opraví takúto cennú budovu a čiastočne ju sprístupní verejnosti, dostane za to peniaze alebo nejakú úľavu od štátu. Štát by mal byť tým, kto pozerá dopredu a ponúkne víziu, ako sa to dá urobiť.

Jana Šturdíková

Vyštudovala dramaturgiu na VŠMU v Bratislave a fotografiu na VŠVU v Bratislave a na Inštitúte tvorivej fotografie Sliezskej univerzity v Opa-ve. Vystavovala na festivaloch Mesiac fotografie v Bratislave, Mois de la Photo v Paríži, Warszawski Festiwal Fotografii Artystycznej a ďalších spoločných výstavách na Slovensku a v zahraničí. Okrem fotografie sa venuje divadlu. Je spoluzakladateľkou a členkou alternatívneho divadla Non.Garde.

Text bol súčasťou podcastu

Podcast je dostupný aj na

Spoločne môžeme zmeniť svet

na

Spoločne môžeme zmeniť svet

na

Čo povedať na argument, že štát musí uprednostniť iné priority?

Chápem ho. Sú tu rôzne krízy, ale nech štát aspoň vytvorí podmienky pre tých, ktorí by so zlým stavom kaštieľov chceli niečo urobiť. Aby im tú prácu uľahčil. Ľudia si často myslia, že sa to nedá, lebo štát neponúka možnosti. To v ľuďoch vyvoláva pasivitu. Vidia, že v Rusovciach sa to nedá tridsať rokov. Tak prečo by to sami skúšali?

Ako to vidíte do budúcn? Z chátrajúcich kaštieľov nič neostane alebo je šanca na zlepšenie?

Myslím si, že jednotlivci, ktorí ukazujú, že kaštiele možno zachrániť, to nevzdajú a podarí sa im to. Ale čo v prípade, keď pamiatku zachraňuje starší človek, ako je pán zo Zborova? Štát by mal robiť všetko preto, aby motivoval ďalších. Inak budeme zase čakať, kým sa nájde niekto, komu na tom bude záležať. Pri práci na knihe som často prechádzala okolo kaštieľov, ktoré som zachytila už skôr, a videla som, že veľa vecí sa medzičasom zlepšilo. Udialo sa to však len vďaka zanieteným jednotlivcom. A to je veľmi smutné.

Text bol súčasťou podcastu

Podcast je dostupný aj na

Spoločne môžeme zmeniť svet

na

Spoločne môžeme zmeniť svet

NOTA BENE

7 2023

Rozhovor

6

NOTA BENE

7 2023

Rozhovor

7

Tak trochu blázni



Dagmar Gurová



Archív manželov Janíčkovcov

Chátrajúcu pamiatku citlivo zachránili a dali jej nový zmysel. Manželia Janíčkovci vytvorili hotel Château Gbeľany aj vďaka nadšeniu pre históriu a túžbe zachovať kultúrne dedičstvo.

Rakúsky krajinár Thomas Ender zachytil kaštieľ v Gbeľanoch obklopený parkom a takmer prázdnu, kopcovitou krajinou. Maľba z polovice 19. storočia teraz visí na prízemí hotela Château Gbeľany, ktorý vznikol citlivou premenou niekdajšieho panského sídla.

Dedina v okolí sa rozrástla, kopce – bývalé pasienky – sú zalesnenejšie, ale kaštieľ svojou krásou priťahuje pozornosť rovnako ako kedysi. Baroková časť pôsobí ako zhmotnenie Enderovho obrazu. Noví majitelia, Eva a Peter Janíčkovci, ju v pôdoryse pôvodného kaštieľa doplnili o minimalistickú modernú

prístavbu, čím budove vrátili uzavreté nádvorie. Spojenie architektúry z rokov 1750 a 2015 vzdáva hold histórii a zároveň spĺňa nároky súčasného života.

Kaštieľ sa mohol potichu rozpadávať, tak ako desiatky iných na Slovensku. Zachránilo ho nadšenie Janíčkovcov a zhoda priaznivých okolností. „Od znárodnenia v roku 1945 bol väčšinu času obývaný,“ hovorí Peter Janíček. Sídliť tam národný výbor, škola a neskôr ochranári z CHKO Malá Fatra. Zastvorili ho až koncom 90. rokov. „Každý neobývaný dom chátra. V tomto prípade to našťastie trvalo len pätnásť rokov.“

Zásadné tiež bolo, kto kaštieľ obýval. Nebola v ňom sýpka a park nerozdelili na stavebné parcely. „Akonáhle by bol obštaný rodinnými domami alebo družstvom, už by nevynikol tak, ako keď má okolo seba dva hektáre parku. Nezmenila by to ani najlepšia rekonštrukcia.“

Spustnutý a zarastený

Tým najdôležitejším, čo kaštieľ potreboval, však boli ľudia, odhodlaní vrátiť mu niekdajšiu vznešenosť a nájsť nové využitie. Peter Janíček



v Gbeľanoch vyrastal a pamiatku dobre poznal. Ako dieťa chodieval do parku aj na školské exkurzie. „Vtedy som si ku kaštieľu vytvoril prvotný vzťah. Neskôr sa mi zle pozeralo na to, aký bol spustnutý a zarastený.“

S manželkou celý život pracovali v stavebníctve. Zo záľuby sledovali chátrajúce kultúrne pamiatky, ktoré boli na predaj. Neplánovali niektorú z nich kúpiť, bavilo ich skôr sledovať, ako sa vyvíjali rôzne architektonické slohy. Zmenilo sa to, keď predali svoju stavebnú firmu a náhodou zistili, že aj kaštieľ v Gbeľanoch je na predaj. „Mali sme voľné prostriedky, ale nechceli sme si kúpiť dom v zahraničí a leňošiť. Uvažovali sme nad tým, čo s peniazmi urobíme,“ spomína Peter Janíček. Vtedajší majiteľ kaštieľa ho najskôr ponúkal za nedostupnú cenu, ale postupne sa dohodli. „Kúpa bola tá najľahšia časť, potom prišlo rozhodovanie, čo v ňom vytvoríme.“

Chceli, aby to bolo niečo pre ľudí. Do úvahy prichádzalo zariadenie pre seniorov spojené s parkom alebo hotel. Prvá možnosť by nevyhnutne priniesla veľké zásahy do pamiatky. Tomu sa chceli vyhnúť. Rozhodli sa pre hotel

so všetkými službami, ktoré k nemu v dnešnej dobe patria.

V rekordnom čase

Peter Janíček už mal skúsenosti s obnovou historických pamiatok v Čechách a v Nemecku. Vedel, že rekonštrukcia Château Gbeľany, ktorý je národnou kultúrnou pamiatkou, bude vyžadovať detailnú spoluprácu s odborníkmi z pamiatkového úradu.

„Na začiatku sme mali obavy, ale môžem pochváliť pamiatkový úrad v Žiline, konkrétne metodika Vladimíra Majtana, ktorý mal kaštieľ na starosti. Najskôr sa k nášmu zámeru staval trochu opatrne. Postupne veľmi pozorne načúval potrebám hotelovej prevádzky, ale s maximálnym dôrazom na potreby zachovania pôvodného rázu kultúrnej pamiatky. Vždy sme našli spoločné riešenie.“

Po vypracovaní projektu obnovy sa im podarilo získať grant z eurofondov. Podmienkou tohto spolufinancovania bolo dokončiť rekonštrukciu v rekordnom čase, za necelé dva roky. „Museli sme tomu prispôbiť počet pracovníkov a postup prác, ale zvládli sme to,“ hovoria manželia.

Počas každej rekonštrukcie vraj príde prekvapenie, s ktorým sa nerátalo vôbec alebo len ako s krajným prípadom. „Pri čistení dreveného stropu sa nám začali prepadávať trámy. Ukázalo sa, že tam zatekalo, a preto bol strop v havarijnom stave,“ hovorí Peter Janíček. „Z bezpečnostných dôvodov sme ho po dohode s pamiatkarmi demontovali.“ Od začiatku počítali s tým, že kvôli trhlinám v klenbách kaštieľ vystužia železobetónovým vencom s oceľovou konštrukciou, no strop chceli zachovať. Keď to nešlo, našli mu iné uplatnenie. „Staré, vyše dvestoročné drevo tu ostalo. Vznikol z neho nábytok do vinárne a vstupná brána kaštieľa.“

Kam s technológiami?

Historická budova sa už v minulosti vyhla ničivejším zásahom. Technické zázemie vrátane kotolne vzniklo v dostavbe z 80. rokov. Tá nahradila pôvodné časti stavby, ktoré okolo roku 1890 pravdepodobne vyhoreli. Neskôr horelo aj v socialistickej dostavbe. Mala narušenú statiku, takže ju pri premene kaštieľa na hotel pamiatkari povolili strhnúť a nahradiť novou. Pri jej stavbe



sledovali historické základy, odkryté archeologickým prieskumom, a novú podobu vybrali v architektonickej súťaži. Spolu s pamiatkarmi sa zhodli na verzii, ktorú ponúkol Viktor Šabík, nedávna hlavný architekt mesta Nitra.

Všetky technológie a moderné hotelové vymoženosti mohli umiestniť sem, do prístavby. V historickej budove ponechali len ubytovanie a salóniky. Izby, ktoré kedysi obývalo panstvo, ostali v pôvodnej veľkosti. Vďaka tomu sú priestrannejšie, ako je v hoteloch zvykom. Tá najväčšia má rozlohu trojizbového bytu. Dobrým príkladom citlivosti obnovy sú kúpeľne. „Vytvorili sme kúpeľňové vstavky z dočasných konštrukcií. Ak by niekto raz chcel vrátiť objekt do pôvodného stavu, dajú sa demontovať,“ opisuje Peter Janíček.

Vikiere, štedro rozmiestnené v streche kaštieľa, umožnili spraviť najviac izieb v podkroví. Ozvlášťňuje ich pôvodný barokový krov a hostia to odtiaľ majú len kúsok do vežičky s výhľadom na celé okolie. Vybrať si môžu aj úplne moderné izby v prístavbe, na dosah anglického parku.

Pred rekonštrukciou bol park veľmi zanedbaný, husto zarastený náletovými drevinami. Od čias socializmu sa oň nikto nestaral. „To je dôvod, prečo tam máme len veľmi staré stromy alebo mladé, ktoré sme zasadili my, a nič medzi tým,“ hovorí Eva Janíčková. Podobu parku, vrátane všetkého, čo sa v ňom vysadí, konzultujú s pamiatkarmi. Orientujú sa podľa toho, čo tu

rástlo v minulosti, no drevina musí byť schopná prežiť aj čoraz častejšie suchá v súčasnosti.

Rozmýšľať srdcom

Pri úpravách parku sa museli vzdať niekoľkých vážne poškodených stromov. Bol medzi nimi jaseň, ktorý do kaštieľa vrátili v podobe dreveného schodiska vo vežičke. Rozlúčiť sa museli aj s mohutným smrekom, ktorý zvečnil ešte Ender na jednom zo svojich obrazov. Poškodil ho blesk a dorazil kôrovec. Časť starého stromu uchovali a na jeho priereze vyznačili najväčšie mílniky v histórii kaštieľa.

V parku prebehol archeologický výskum. Objavili pozostatky objektu približne z doby železnej. O niečo menej dávne časy tu každoročne pripomínajú stretnutia majiteľov historických vozidiel.

Do kaštieľa si ľudia zvykli chodiť aj na kultúru. Na nádvorí bývajú koncerty vážnej hudby a divadelné predstavenia. „Chceme, aby to tu žilo kultúrou, stretnutiami, zaujímavými akciami, ktoré sem patria,“ hovoria manželia. Z kaštieľa sa im podarilo urobiť to, čím boli takéto sídla kedysi – kultúrne a hospodárske centrum. „Okolo roku 1750 na kaštieľ robilo sedem poddanských obcí. Žil z poľnohospodárstva, chovu dobytky, ťažby dreva, remesiel. Dnes je životaschopný ako hotel.“

Château Gbeľany je súčasťou asociácií, ktoré združujú historické hotely



zo Slovenska a ďalších krajín Európy. Získal viacero slovenských aj medzinárodných ocenení za ukážkovú obnovu aj hotelierske služby.

„Je za tým práca všetkých zamestnancov. Kaštieľ by mohol byť hocijako dobre opravený, no ak by sa tu ľudia necítili dobre, tak by naša práca nemala žiadny význam,“ myslí si Peter Janíček.

Vytvoriť hotel v zachránenom kaštieli vyšlo možno o polovicu drahšie, než keby stavali novú budovu s rovnakou kapacitou lôžok. Pri kaštieli sa investícia nevráti v takom čase ako pri hoteloch, postavených od základu nanovo. Budova však už nikdy nebude mať nulovú hodnotu a ostane tu pre ďalšie generácie.

„Aby sa človek do niečoho takéhto pustil, musí byť nadšenec histórie, tak trochu aj blázon rozmýšľajúci srdcom, ktorý chce po sebe niečo zanechať,“ vysvetľuje Peter Janíček.

S manželkou si dali spraviť rodokmene oboch rodín. Svoje korene našiel v Gbeľanoch už okolo roku 1750, teda práve v čase, keď tunajší malý renesančný kaštieľ prestavovali na barokový. Jeho predkovia tu zrejme pracovali ako poddaní. S kaštieľom ho spája osobná linka a zároveň ho chcel zachovať ako kultúrne dedičstvo. „My nie sme veční. Ale takéto pamiatky po dobrej rekonštrukcii majú šancu prežiť stáročia. Kus histórie, ktorú na Slovensku máme, budú ukazovať našim deťom aj vnukom.“



Mágia ostrova

 Mária Múhl a archív P. B.

Nad Oravskou priehradou zapadá slnko a loď plná divákov sa blíži na Slanický ostrov. Raz do roka sa toto miesto mení na ostrov divadla.

Netradičné miesto sa spája so silným posolstvom. Každý rok prináša spoločenské témy a mení ostrov na kultúrny priestor plný nevšedných zážitkov. Myšlienka priniesť sem divadlo vznikla pred takmer pätnástimi rokmi. „Písal som diplomovú prácu a vytvoril som multižánrový festival, ktorého súčasťou bolo divadlo. Vyrastal som na Orave a na Slanickom ostrove sme

párkrát boli zo školy. Odvtedy si ho pamätám ako výnimočné miesto. Ideu festivalu som na papieri hneď zasadil do tohto prostredia,“ vysvetľuje vyštudovaný kulturológ Peter Balcerčík.

Trvalo niekoľko dlhých rokov plánovania, náročných stretnutí a rokovaní so samosprávou a zriaďovateľom, aby mohol ostrov ožiť divadlom. Nakoniec v roku 2020, na začiatku pandémie, od-

štartoval prvý ročník. Na celom ostrove platia od jeho vzniku v roku 1953 špecifické pravidlá. Koná sa tu len festival klasickej hudby a tento rok po štvrtýkrát aj divadelný festival. Predstavenia sa odohrávajú v odsvätenom kostole. Ten slúži ako galerijný priestor a je jedinou živou spomienkou na zatopené dediny. Pri výstavbe priehrady potopila voda niekoľko dedín aj dve tretiny



Námestova. Časť historického centra je dnes pod hladinou priehradného jazera. Len najvyššie miesto, kde bol barokovo-klasicistický kostol, cintorín a kalvária, zostali nad vodou. Vznikol Slanický ostrov. Nazývajú ho aj Ostrov umenia. Spravuje ho Oravská galéria a je tu stála expozícia, lapidárium a cintorín. V lete sa sem dostanete loďou z prístavu v Námestove.

Päť dní umenia

Slanický festival divadla sa okrem netradičného miesta odlišuje aj dramaturgiou. „Ostrov je čistý priestor, obkolesený vodou. Veľké témy do toho priestoru akoby rozlejeme. Je na návštevníkovi, či zostane so svojimi myšlienkami, alebo sa nechá vtiahnuť do divadla,“ opisuje prepojenie priestoru a odkazu tímu tvorcov festivalu Peter.

Prvý ročník venovali holokaustu, druhý mal názov ON, tretí Ľudskosť. „Rozprávame, čo nás trápi, čo si myslíme, že by sa malo zmeniť, možno niekedy je to až odvážne, ale my pokladáme za dôležité o tom hovoriť.“ Tento rok je to Domov. „Má to dve roviny. Prvá je Slovensko ako náš domov, to, kde sa ako spoločnosť nachádzame, či sa vyberieme vpravo, alebo vľavo, pozitíva i negatíva našej krajiny. Chceme sa pozrieť aj do minulosti. A stíšiť sa, nájsť pokoj. Krátko po festivale budú voľby do parlamentu. Ideálny čas rozprávať sa o našej krajine. Druhá rovina je ohľaduplnosť k tým, ktorí si ťažšie hľadajú domov: menšiny, marginalizované skupiny, ľudia bez domova. Musíme byť všímavější a ľudskejší,“ hovorí o myšlienke tohto ročníka Peter.

Spolu s tímom ľudí z občianskych združení Kapce a Kult.1629 a s priateľmi pripravujú na 4. až 9. septembra mul-

tižánrové podujatie. Od stredy do nedeľe budú prebiehať diskusie, filmové projekcie, koncerty, výstavy, dizajnmarket s lokálnymi predajcami a, samozrejme, divadlo. „Snažíme sa prioritne zapájať lokálnych umelcov a autorov. Výstavu bude mať režisér a tvorca animovaných filmov Martin Smatana, autor konceptu Rok dobrých správ. Diskutovať bude zástupca Európskej komisie Vladimír Šucha, Zuzana Kuľhová, ktorá pracuje na Ukrajine a v nocľahárni Depaul, Roman Samotný bude rozprávať o inakosti a otvorenosti. Prinesieme však aj domov ako stav mysle, lebo je v poriadku byť sám sebou. Na programe máme aj dve filmové projekcie či workshopy pre študentov.“

Pocit jedinečnosti

Organizátorom sa už na Oravu podarilo priniesť výnimočné divadelné

prestavenia. Minulý rok hrala prvýkrát na severe Slovenska opera Slovenského národného divadla predstavenia Zuzanka Hraškovie a Denník Anny Frankovej. Tento rok bude jedno z večerných predstavení patriť site-specific autorskej inscenácii súboru dNO. Záčne sa už v prístave, pokračovať bude na lodi a následne na ostrove. V druhý septembrový piatok hrá Divadlo bez domova predstavenie Cirkus Madraš. „Hercom chceme dopriať aspoň počas víkendu pocit domova. Aby vnímali, že niekto na nich myslí, že o nich vieme a nie je nám ľahostajná ich situácia. Chceme im poskytnúť pocit jedinečnosti,“ hovorí Peter. Do programu sa zapojí aj Divadlo Jedným dychom s predstavením Márnosť a Tono S. s kapelou odohrá koncert. Debaty a aj celé podujatie moderuje Martin Staňo.

Všetky sprievodné akcie, koncerty, diskusie, workshopy okrem divadel-

ných predstavení sú voľne prístupné. „Kostol je limitovaný a nedivadelný. Nedá sa nafúknuť a vo vnútri i na lodi môže byť maximálne 90 divákov. Divadelné predstavenia však chceme ponúknuť tento rok aj ľuďom bez domova,“ hovorí Peter. „Minulý rok sa lístky na operu minuli ihneď, ako sme ich dali do predaja. Tento rok chceme umožniť zažiť atmosféru tým, ktorí si to štandardne nemôžu dovoliť. Chceme im dať lístky bezplatne. Nech vedia, že na nich niekto myslí. Že nežijú sami, izolovane, na opustenom ostrove. Náš ostrov spája. Je symbolom otvorenosti.“

Divadlo na ostrove má svoje špecifiká. Už len presťahovať divadelnú scénu je logisticky náročné. „Treba ju zložiť, naložiť na loď, zložiť z lode, preniesť do kostola. Po predstavení ten istý cyklus, len naopak, ešte raz. Popritom vznikajú komplikácie, ktoré bežné festivaly nemusia riešiť,“ rozpráva Peter.

Festival nemá za sebou žiadneho veľkého sponzora, nie je ziskový a momentálne funguje vďaka grantom. Peter sa smeje, že svoj rok delí na dve obdobia. Písanie grantov a vyúčtovanie grantov. Podľa toho, koľko sa im podarí získať financií, vyskladajú program. „Ostrov je magické miesto. Aj keď niekto nastupuje na loď nie práve v najlepšej nálade, už samotná polhodinová plavba je zážitok. Keď to celé spojíme s umením a divadlom, je to úplný nadštandard.“

1 Netypický festival sa odohráva aj v exteriéroch.

2 Každý ročník má svoju tému.

3 Festival na ostrove znamená aj náročnú logistiku.



4 Peter Balcerčík.

5 Návštevníci plávajú na festival loďou.





Kráľovstvo pre každého

 Dagmar Gurová  Jana Čavojská

Zaježovská komunita je pestrá. Nemá vodcu ani jednotnú ideológiu. Ľudia sa netlačia na malom priestore. Každý sa môže zariadiť po svojom. Aj tu sú problémy, no pre mnohých je to stále najlepšie miesto pre život.

Zvedavé kravy podídu k ohrade a nechajú sa hladkať. Hneď vedľa poľnej cesty sa vo vysokej tráve krčí srnček. Kúsok odtiaľ stojí starobylý dedinský dom s hospodárskymi budovami, takmer úplne skrytý za stromami. Zaježová, prežiaraná ranným slnkom, s voňavým vzduchom a všadeprítomným vtáčím spevom pôsobí idylicky.

V deväťdesiatych rokoch sa tunajšie lazy stali útočiskom ľudí, ktorí chceli žiť slobodne a v súlade s prírodou. Komunita novousadlíkov prešla rôznymi zmenami, no ustála ich a funguje dodnes. „Prvýkrát som sem prišla ako stredoškolačka začiatkom deväťdesiatych rokov. Dobicyklovala som spoza kopca zo Zvolena, odkiaľ pochádzam,“ hovorí Anka Valentýniiová, ktorá o pár rokov neskôr prerušila vysokú školu v Bratislave a usadila sa tu natrvalo.

Vždy bola súčasťou miestneho diania. S domácimi tvorila časopis naOzaj o živote v Zaježovej. Teraz sa stará o komunitný priestor kaviareň Kukučka na malom námestíčku v centre dediny. Pár krokov odtiaľ je škôlka, škola, obchodík, v ktorom zákazníkov obslúži predavačka za pultom. Zvyšok tvorí zdanlivo neobývaný rozľahlý priestor lúk popretekávaných malými lesíkmi.

V domoch roztrúsených po lazoch žije vyše 200 ľudí. „Od začiatku som vedela, že chcem žiť skromne, ochraňovať krajinu. Neskôr som si uvedomila, že toto miesto mi nahradza ideálnu krajinu detstva, zatopenú dedinu v Novohrade, kam som chodila ku starkej.“

Víly a roztlieskavači

Do vysídlených lazov prišla s niekoľkými nadšencami, ktorí

chceli žiť bez techniky, civilizácie, čo najviac sebestačne. „Mnohých sem pritiahol Igor, charizmatický človek, nazvala by som ho roztlieskavačom,“ spomína. „Roztlieskaval tu energiu nadšenia z radikálnej dobrovoľnej skromnosti. Aj ja som prvé roky trávila vyťahovaním a narovnávaním zhrdzavených klincov zo starých dosiek,“ smeje sa. Vtedy bola presvedčená, že na tento štýl života navnadia celé Slovensko. „Boli sme väčšinou študenti, plní síl a ideálov. Nemali sme rodiny alebo sme ich len zakladali. Keby som sem prišla neskôr ako v dvadsiatke, možno by som neostala. Podmienky boli ťažké. Niektorí odišli už po prvej zime.“

Anka hovorí, že prirodzený vývoj smeruje k vybalansovaniu extrémov. To sa stalo aj v Zaježovej. S pribúdajúcimi ľuďmi prichádzali úľavy od pôvodného radikalizmu. „Začínali sme s batohmi, v ktorých sme si všetko vyniesli na laz Sekier. Dnes som sa odtiaľ zviezla autom.“

Anka má štyri dcéry od 23 po 8 rokov. Spolu s ňou prešli rôznymi obdobiami zaježovského života. Najväčší extrém v dobrovoľnej skromnosti, ale aj magické prepojenie s vílami v lese za domom zažila najstaršia dcéra. „Keď mala asi päť rokov, na Silvestra sme od nás z lazú pozorovali ohňostroje nad Bystricou. Vtedy povedala, že by tam raz chcela žiť,“ spomína Anka. Nakoniec šla ešte ďalej. Študovala na medzinárodnej strednej škole vo Freiburgu a štyri roky v Amerike. „Myslím si však, že hlboko v nej stále zaznieva život, ktorý tu prvé roky zakúsila.“

S detstvom ďalších dvoch dcér sa spája téma sebestačnosti. „Veľmi silno zažívali, že jeme to, čo si

dopestujeme a dochováme. Nenúti nás k tomu nedostatok peňazí, je to naše vedomé rozhodnutie. Máme kravu, teda aj vlastné mliečne výrobky, a kone, s ktorými muž orie naše políčko. Deti sa do toho úplne prirodzene zapojili s nami. Spolu sme pľeli mrkvu alebo zatvárali na noc spiecky. A tak je to doteraz.“

Najmladšia dcéra vyrastá oveľa viac medzi rovesníkmi. „Asi už nemá taký silný kontakt s vílami, ale veľmi pekne sa prepája s deťmi v zaježovskej škole a s tunajšou krajinou.“

Všetci sú Stromáci

V posledných rokoch sem vo väčšej miere prichádzali mladé rodiny. Potrebovali trochu vyšší štandard než prví nadšenci, odhodlaní vláčiť vedrá s vodou. Veľký posun vidno najmä v technológiách a v prepojení sa s civilizáciou. „Staré tetky, pôvodné Zaježovčanky, občas povedia, že Igor by sa teraz v hrobe obracal. Ja to mám ošetrenejšie tak, že každá nasledujúca generácia si vyslúži zalamovanie rúk tých starších. Za mňa je to v poriadku,“ hovorí Anka.

S úsmevom podotkne, že pre pôvodných obyvateľov Zaježovej sú dodnes všetci prisťahovalci Stromákmi, podľa organizácie Strom života, ktorej členovia patrili k prvým presídlencom na lazoch. „Povedzme, že nás, ktorí sme tu už 20 – 25 rokov, do istej miery berú ako tých „svojich“ Stromákov.“

Niektorí prisťahovalci sa zdržia krátko, iní odchádzajú po rokoch, pretože už potrebujú niečo iné. „Ja som si istá sama sebou a tým, čo v Zaježovej chcem. Ale vidím veľmi veľa rôznych prúdov a dôvodov, ktoré sem ťahajú iných. To spôso-

buje pestrosť, ktorá je pre Zaježovú typická. Nie sme jednoliatou komunitou, nemáme vodcu ani jedínú ideológiu. Aj preto je to taký životaschopný priestor.“

Na zelenej lúke

„Som presvedčený, že v tom hrá rolu aj toto miesto,“ pridáva sa Vlado Milo, ktorý tu žije pätnásť rokov. Zaježová je rozľahlá, ale pomerne riedko osídlená, čo každému umožňuje mať svoje kráľovstvo. Miesto, ktoré si buduje po svojom, cíti sa tam bezpečne a odkiaľ, ak chce, môže vstupovať do spoločného diania.

Vlado s manželkou si postavili dom na zelenej lúke. Nechovajú zvieratá, sústreďujú sa na záhradu. „Udržujem ju v divokej podobe. Experimentujem s bezorebnou metódou pestovania. Zaoberám sa strihaním a štepením stromov, pomáham s tým aj iným ľuďom.“

Do života komunity sa momentálne zapája najmä ako rodič. Spoločne s ostatnými sa stará o chod škôlky a školy, aby čo najviac fungovali podľa ich predstáv. Sú to útulné, farebné priestory, ktoré súznejú s okolitou prírodou. Školáci sem chodia len na prvý stupeň, starší musia cestovať do Pliešoviec, obce, pod ktorú Zaježová administratívne patrí. „Sú tu veľké vzdialenosti a hromadná doprava jazdí riedko. Kedysi to tak ľuďom stačilo. Dnes sme závislí na autách. V každej rodine musí byť aspoň jedno.“

Citeľné je to vraj hlavne pri starších deťoch, ktoré už potrebujú tráviť viac času v meste. „Je prirodzené, že chcú odtiaľto odísť,“ vysvetľuje Vlado. „Potrebujú sa stretávať, rozvíjať vzťahy, spoznávať svet. U nás majú veľmi obmedzený počet kamarátov. Keď začnú chodiť do školy, postupne sa presunú na internáty a odtiaľ často smerujú za hranice. Málokomu sa chce vrátiť sem, do malých detských topánok.“

Hoci je teraz v Zaježovej veľa rodín s menšími deťmi, prílev nových ľudí ustáva. Domy a pozemky tak zdraželi, že si ich viac-menej môžu dovoliť len bohatší, teda iná sorta ľudí než doteraz. „V podobných komunitách v zahraničí tvoria veľkú časť rezidentov seniori, ktorí tam prídu dožiť, venovať sa spiritualite,

rozvíjať dušu. O dvadsať rokov to možno aj tu bude pripomínať veľký domov dôchodcov.“

Blížšie k sebe

Zatiaľ lazy lákajú ľudí v každom veku. K tradičným miestam, kde možno okúsiť jednoduchší, ekologickejší spôsob života, patria Polomy. Bývalé gazdovstvo postupne vlastnili a zveľaďovali viaceré organizácie. Dnes je tam Vzdelávacie centrum Zaježová, ktoré patrí pod Živicu. Skvelé miesto na školské výlety, teambuildingy či semináre vedie svojich hostí k zodpovednej spotrebe a vedomej skromnosti.

Vlado tu stretol svoju manželku a našiel prácu, ktorá ho doteraz živí. Najskôr v centre vybudoval a prevádzkoval čajovňu. Už nejaký čas však varí skvelé vegetariánske jedlá a sprevádza ľudí, ktorí sem prídu na pobyt v tme. Niektorí hľadajú odpoveď na to, kam by mali smerovať. Iní sa chcú viac prepojiť so svojim vnútrom či pripraviť na veľkú životnú zmenu. Vlado ako sprievodca ľuďom pomáha uvedomiť si procesy spustené stíšením sa v tme. „Hlboké rozhovory, ktoré spolu vedieme, ma veľmi naplňajú,“ vysvetľuje.

Hostí z centra niekedy sprevádza aj po okolí. Približuje im miestnu históriu a zaujímavosti. Jednou z nich je náučná včelnica s priehľadným úlom, v ktorom možno zblízka pozorovať včelie hemženie. Kúsok opodiaľ sú klasické nadstavkové úle, o ktoré sa zanietene stará Gabo Pásztor. Predošlá práca v Živíci ho často priviedla do Zaježovej, až tam raz dostal ponuku robiť školníka. Teraz spolu s Vladom varí vo vzdelávacom centre a venuje sa včelám.

Tajomný superorganizmus

„Moji starí rodičia boli včelári, otec je včelár,“ vyratúva. „Včelárstvo bolo prirodzenou súčasťou našej záhrady. Stáčanie medu, príprava plástov, zazimovanie patrili ku každoročným rituálom.“

Gabovi sa včely od detstva spájali s čímisi tajomným, do istej miery nebezpečným. „Páčilo sa mi tiež, že k nim patrila zvlášť budova – včelín, v ktorej mal starý otec gauč, knihy a krížovky. Vždy to bola veľmi speci-



álna chvíľa, keď sme včelárili, preto ma to chytilo. Uvedomil som si, že to je určitý životný štýl, pre mňa aj s presahom do duchovna alebo nadprirodzena.“

Na strednej škole Gaba uchvátila evolučná teória. Priviedla ho k štúdiu ekológie. Zaujíma ho hmyz, ako mravce či včely, ktorý žije eusociálnym spôsobom, v kolóniách s kráľovnou. Vytvára akýsi superorganizmus, o ktorého prežitie a ochranu všetci spoločne dbajú. Ich altruizmus dosahuje takú mieru, že svoje gény neposúvajú ďalej jednotlivo. Reprodukujú sa prostredníctvom kráľovnej.

„Kto šéfuje v úli – kráľovná či robotnice?“ pýta sa Gabo. „Robotnice rozhodujú, či z lariev vyrastú ďalšie robotnice, trúdy alebo kráľovná. Ony riadia, čo sa deje v úli, a regulujú aj kráľovnú.“ Robotnice sledujú jej výkon, a keď po čase kladie menej vajíčok, vychovávajú si novú. Veľmi pohotovo reagujú aj na nedostatok miesta v úli. Vtedy si chcú nájsť nový priestor s novou matkou, a ak to včelár včas nezbadá, vyroja sa.

„Včelí úľ si môžeme predstaviť ako excelovskú tabuľku s prázdnyimi bunkami, do ktorých môžeme dať rôznu hodnotu – med, trúda, kráľovnú alebo robotnicu,“ vysvetľuje Gabo. „Hlavnou úlohou včelára je vedieť, čo chce dosiahnuť. Podľa toho priestor obhospodaruje, ale musí myslieť na to, že aj včely robia vlastné rozhodnutia. Je to o hľadaní rovnováhy.“

Gabo prirovnáva včelárenie k politike či náboženstvu so stúpenkami rôznych smerov. Niektorí včelári inklinujú k prírodnému včelárstvu, ktoré napodobňuje prirodzené prostredie včiel z čias, keď nežili v zajatí. Iní tiahnu k vysoko cielenému včelárstvu, pri ktorom sa využívajú aj najťažšie chemikálie a sofistikované technológie. „Ja som niekde medzi. Čo spraviť s úlom, to mi vždy napovie konkrétna situácia, moje aktuálne skúsenosti a zdroje, ktoré mám k dispozícii.“

Včely a ľudia

Včelárstvu sa aktívne venuje tri roky. Má mentora, skúseného včelára z Pliešoviec. „Mojou druhou linkou je kamarát, ktorý vie

o včelárstve oveľa viac než ja. Mám aj ďalšieho, s ktorým sme na tom asi podobne. Ja učím iného, ktorý má menej skúseností,“ hovorí. K včelárstvu podľa neho patrí kamarátstvo, vzájomná pomoc a spoločné rozhovory. „Väčšinou sa už nebavíme o ničom inom ako o včelách,“ smeje sa.

Včelárstvo považuje za nádherný koníček. Zaberie určitý čas, ale vraj nie je až také ťažké, ako si ľudia často predstavujú. Treba si prečítať aspoň jednu knihu o živote včiel a mať v okolí včelára, ktorý poradí. „Keď sa na to raz dáte, už vás to nepustí.“

Typickou vlastnosťou včelárov je pokoj. „Včely cítia, keď je človek nervózny a reagujú na to. Je to o komunikácii, užívaní si prítomnosti.“ S tým súvisí Gabov najobľúbenejší moment – zapozeralie sa do rámov s plástmi. „Najlepšie, keď svieti slnko a je tam čerstvý, žltý vosk. Obrátiš sa smerom do slnka a vtedy vnútri vidíš malé vajíčka,“ zasníva sa. „Má to aj praktické dôvody, nielen poetické, ale väčšinou sa mi pritrochu zastaví čas. Vnímam pohyb včiel, ich bzúčanie. Opadnú zo mňa usadeniny z celého dňa a som naplno prítomný.“

Aj ľudia v niečom trochu pripomínajú včely. „Veľmi veľa, ak nie všetko, sme ochotní obetovať pre rodinu. Ak nás spája rovnaká téma, dokážeme tiež dobre spolupracovať,“ hovorí. „Veľmi dobre spolupracujú včelári alebo tesári, alebo rodičia detí v jednej škôlke. Pri komplexnejších veciach je to iné a v Zaježovej narážame na rovnaké problémy ako inde. Nie je nejakým čarovným miestom, kde celá komunita spolupracuje. Aj tu sú aktívni, ktorí to tu držia, a iní sa skôr vezú.“

Anka si spomenie na Igorov výrok, že ľudia prichádzajú a odchádzajú. „Po čase som si uvedomila, že je dôležité cítiť tú prvotnú esenciu. A Zaježová ju stále má.“

- 1 Gabo Pásztor a jeho včely.
- 2 Zaježová nie je klasická dedina, ale hospodárstva, roztrúsené v kopcoch.
- 3 Vlado Milo vo Vzdelávacom centre Zaježová.
- 4 Kone na pasienku kúsok od centra dediny.
- 5 Tradičné domy, obnovené pôvodnými technikami.
- 6 Anka Valentýniová patrila k prvým usadlíkom.



Plátno, voda, telá

  Jana Čavojská  Katarína Bábska Malíková

Katarína Bábska Malíková maľuje telá plavcov na legendárnom piešťanskom kúpalisku Eva na Kúpeľnom ostrove. Na obraz patrí aj zlá čiara, hovorí.

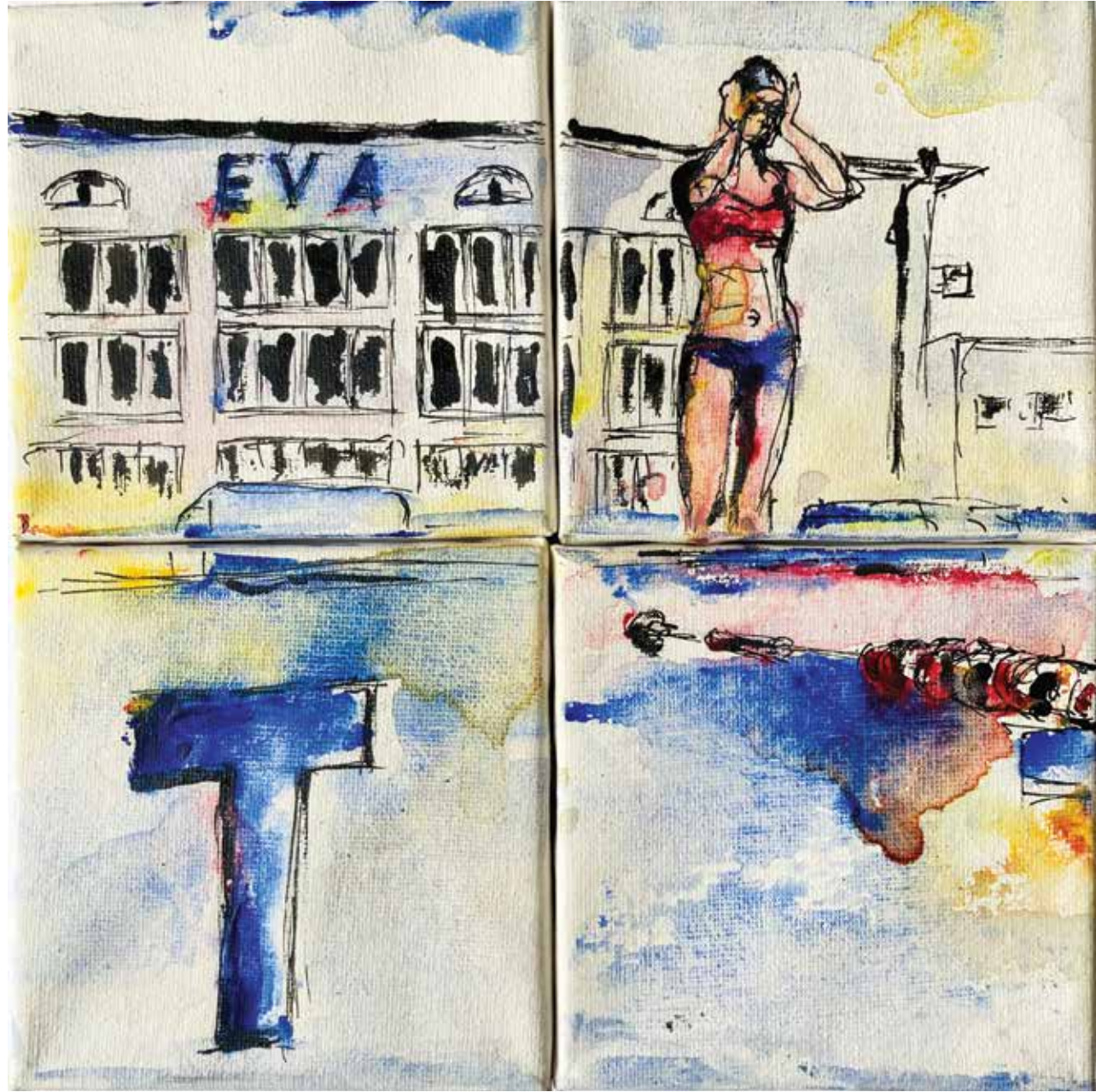
Od júna do septembra najradšej začína deň na Eve. S partiou kamarátov, ktorí sa väčšinou celý život motali okolo plaveckého športu, si dajú svoje dĺžky v plaveckom bazéne a potom si spolu sadnú do „kludového bazénika“ – kedysi to bol detský bazén – aby sa porozprávali. Ak niekto práve niečo oslavuje, spoločne si tam dajú niečo na pitie a urobia takú maličkú párty. „Niekto sa pýta, ako môžem už o siedmej ráno plávať. Ale je to už taký fetiš, zaplávať si a potom začať deň. Naša partia ľudí vytvára na Eve atmosféru, na ktorú sa vždy teším,“ smeje sa Katarína. Raz si všimla, aké fascinujúce sú telá plavcov, natlačené jedno vedľa druhého v kludovom bazéniku. „Nakreslila som si takú malú

kresbičku. Každému sa páčila, hovorili, že by som mohla urobiť viac takých kresieb. Tak som začala.“

Plavecká rodina

Katarína kreslí od malička a plávať sa naučila ako päťročná práve na Eve. Plávala aj závodne, plával aj jej dedko, mama, bratia, jej dcéra a syn sú tiež plavci a majú za sebou športové úspechy. Celá rodina sa motá okolo vody. Eva chcela študovať Vysokú školu výtvarných umení. „Ale všetko sa zomlelo ináč. Skončila som interiérový dizajn, teraz aj aranžujem kvety a vyrábam šperky. Ku kresleniu som sa vrátila až pred ôsmimi rokmi.“

Klasicky, prihlásila sa na základnú umeleckú školu (ZUŠ). Otvárajú aj kurzy pre dospelých. Učiteľka Júlia Džambazovič Katarínu pre kreslenie ešte viac nadchla. „Neučila nás klasicky. Povzbudzovala nás, aby sme tvorili to, čo nás naozaj baví. Kurzy v ZUŠ-ke ma ešte viac posunuli.“ Až natoľko, že sa prihlásila na umeleckú školu v anglickom Cambridge. „Nabrala som odvahy, prihlásila som sa, priniesla im svoje práce, prešla som prijímacími skúškami a absolvovala som u nich skúšobný týždeň lekcií. Veľmi som sa tešila na to, čo bude ďalej. Ale tam sa to skončilo. Kvôli maličkej administratívnej chybe som nedostala študentskú pôžičku. Bola



som z toho nešťastná. Hneď potom začala koronová kríza.“

Pokračovala teda ďalej v ZUŠ-ke. Súčasťou kurzov bola každoročná výstava študentov. Týždeň v Cambridgi Katarínu nakopol, aby na sebe ešte viac pracovala a aj prezentovala svoje práce. To už pravidelne kreslila plavcov na Eve. Jej prvá výstava vo výklade piešťanskej kaviarne Norma bola, samozrejme, o plávaní.

Svaly v pohybe

Prečo plavci? „Fascinuje ma telo, ako sa vo vode pohybuje, a pozície, do ktorých sa pri športe dostáva,“ vysvetľuje Katarína. „Na postave v plavkách

sú viditeľné svaly. Na prvý pohľad ich možno nevidíš, ale svalstvo funguje. Telo žije. To sa pokúšam v náznakoch zachytiť. Figurálna tvorba mi sedí, lebo nemám rada rovné línie. Na telách v pohybe nie sú rovné linky. Práve to evokuje pohyb. Pozadie kreslím len v náznakoch a nepoužívam pritom rovné čiary.“

Situácie vo vode, ale aj pohodu medzi plavcami, ktorí sa poznajú roky, sa Katarína snaží zachytiť. Hľadá pritom rovnakú ľahkosť, akú dáva telám voda. Preto maľuje plavcov aj na hodvábné šatky. Je to ideálny vzdušný materiál. Transparentné plátne s plávajúcimi postavami nakreslenými tušom sú aj súčasťou výstavy Pod vodou a nad vodou, ktorú Katarína práve má na Kolo-

nádovom moste. Výstavný priestor je presklený a priamo za ním odrážajú svetlo vody Váhu. Katarínini plavci sú tak v určitých okamihoch akoby priamo spojení s vodou.

Voľná a beztiažová

Počas klasických otváracích hodín Katarína na Evu nechodí, je to tam príliš preplnené a hlučné. No ani ráno nekreslí priamo tam. „Pri maľovaní mám rada pokoj, a nie keď je okolo mňa veľa ľudí alebo ma niekto pozoruje. Na kúpalisko si nosím malý vo-deodolný fotoaparát. Zaznamenávam si ním zaujímavé situácie.“ Tie potom maľuje v maličkom svetlom ateliéri.



Kývnu ľudia v plavkách na fotenie? A na to, že budú na obrazoch? „Väčšinou sú to moji známi. Už vedia, čo robím. Na začiatku som im vysvetlila, prečo si ich chcem odfoťiť a že podľa toho kreslím. Ale je to háklivé fotiť ľudí v plavkách. Takže veľa fotím svoju dcéru, syna a netere. Mám aj videá, spomalené zábery toho, ako telo vo vode pracuje. Mojím priateľom z klubu som predvlni z kresieb urobila výstavku pri kľudovom bazéniku. Aj si pár kresieb kúpili. Je to pre nich pamiatka, pripomínajú im atmosféru a čas, ktorý sme na Eve spolu strávili.“

Katarínine postavy majú tváre načrtnuté len v náznakoch. „Radšej kreslím zadky alebo ruky. Plavci vyzerajú podobne, mnohí sa na mojich maľbách nespoznajú, kým ich neupozorním. Ale dcéra má pri plávaní kraula špecifický štýl, zvláštnym spôsobom ponára dľaň do vody, takže sa vždy spozná. No je to skôr rýchla kresba, nie detailná. Také je aj pozadie. Načrtnem budovu, okno, detail vešiakov.“

Ľudia sa Kataríny niekedy pýtajú, či bude do konca života kresliť len plavcov a kúpalisko. Ona tvrdí, že tam stále nachádza nové námety. „A hľadám formu, ktorá najlepšie vyjadrí to, ako sa ja cítim vo vode – voľná, ľahká, beztiažová.“

Šatka ako talizman

Okrem plávania kreslí aj ďalšie témy spojené s telom. Napríklad cyklus Objatie, rôzne polohy objatí alebo samoobjatia na maličkých plátnach. Náznak – ruka, detail na vyjadrenie pocitu z blízkosti. Láska k vode sa premieta aj do techník, ktoré Katarína používa: tuš, akvarel a riedený akryl. Potrebuje ľahkosť. Nepáči sa jej silné, výrazné pozadie.

Priateľ Kataríninej dcéry robí päťboj: plávanie, jazda na koni, šerm, streľba a beh. Opäť telá v pohybe. Nadchlo ju to. Ako prvú namaľovala hodvábnu šatku s témou päťboja, brat dcérinho priateľa štartoval

na olympiáde a jeho mama dostala šatku ako talizman. Nakoniec olympiádu vyhral. Takže zrejme priniesla šťastie. Teraz má Katarína tému päťboja rozpracovanú. Snaží sa prepojiť pohyb a vyjadrenie vlastných pocitov. V ateliéri jej práve visí obraz šermiarov, medzi ktorými je aj takmer nahé ženské telo, a hoci bez ochranného odevu, stále bojuje ďalej. Chce takto pretaviť svoje pocity do každej disciplíny z päťboja.

Hoci interiéry dizajnuje v počítači, kreslenie a maľovanie ju stále viac baví „naživo“. Lebo v počítači sa človek príliš snaží o dokonalosť. „Môže kresbu dookola korigovať, až kým ju nedosiahne. No podľa mňa na obraz patrí aj zlá čiara.“

Na objednávku maľuje Katarína hodvábne šatky. Má však podmienku: musí tam byť zakomponovaný aspoň kúsok tela. To je to „jej“. Hra svalov a ľahkosť slnečných rán vo vode v bazéne na legendárnom kúpalisku Eva.

Izolovaný ostrov nie je raj



Elena Akácsová



Shutterstock

Občas podliehame dojmu, že by sme si vystačili bez zvyšku ľudstva. Stačili by nám najbližší priatelia a rodina na nejakom pustom ostrove, ďaleko od ľudí zlých, hlúpych, iných ako my. Úplná izolácia však dokáže zničiť aj to dobré, čo sme mali.

Tasmánia nebola vždy ostrovom. Prví ľudia sa tam dostali pred 35 000 rokmi, keď bola ešte spojená s austrálskym kontinentom. Pred zhruba 10-tisíc rokmi však stúpajúca morská hladina definitívne zaplavila celý Bassov prieliv a tým sa Tasmánci dostali do úplnej izolácie. Keď sem začiatkom 19. storočia prišli Európania, našli ľudí bez zručností a nástrojov, ktoré používali ich blízki príbuzní na kontinente. Čo je však horšie, nepoznali ani mnohé technológie, ktoré používali ich vlastní predkovia pred izoláciou na ostrove.

Podľa knihy evolučného biológa Matta Ridleyho *Racionálny optimista* to, že sa ich spoločenstvo pred 10-tisíc rokmi prestalo vyvíjať, postupne upadalo a vracalo sa stále k chudobnejšiemu spôsobu života, bolo spôsobené tým, že ich na ostrove bolo príliš málo, okolo 5 000, aby si kedysi používané technológie dokázali udržať.

Ľudia sa podľa antropológov učia komplikovanejším zručnostiam tak, že napodobňujú uznávaných jednotlivcov, nie rodičov alebo iné blízke osoby. Inovujú robením chýb, ktoré sa občas ukážu ako zlepšenie. Lenže ak je ľudí málo, nie je medzi nimi dostatok uznávaných jednotlivcov, od ktorých sa dá naučiť len zriedka využívaná zručnosť. K strate určitých zručností v skupine potom stačí len niekoľko nešťastných náhod, pre ktoré uznávaní jednotlivci zabud-

nú alebo zle pochopia nejaký kľúčový krok v postupe. Alebo si vezmú svoje znalosti do hrobu.

Napríklad keď sa na ostrove dlhodobo objavuje množstvo morských vtákov, ľudia prestanú loviť ryby a časom zomrie aj posledný

Podľa Matta Ridleyho nešlo o „pomalé udusenie mysli“ jednotlivcov, ako to nelichotivo popísal prvý objaviteľ tasmánskeho regresu Rhys Jones. Niečo zlé sa stalo s ich kolektívnym mozgom, ktorý prosperuje vďaka špecializácii a výmene tovarov a služieb, v širšom zmysle výmene kultúry. Na to je však potrebná hustá sieť ľudí a prepojenie s ostatnými, nie izolácia. Spolupráca, nie sebestačnosť.

Keď na ostrov prišli bieli lovci tuleňov, ukázalo sa, že Tasmánci síce stratili technologické zručnosti, no obchodovať ani po 10-rokoch rokoch izolácie nezabudli a dychtivo sa doňho pustili. Záujem mali najmä o európske psy, ktoré využívali pri honoch na klokany. Za psy ponúkali lovcom svoje ženy. Keď dorazili bieli farmári, vzťahy sa zhoršili. Belosi si najali lovcov, aby domorodcov zabíjali. Zvyšok populácie vyhnaní na Flindersov ostrov, kde živorila až do svojho úplného vyhynutia.

V dnešnom globalizovanom svete sa príbeh tasmánskych pôvodných obyvateľov javí ako niečo, čo sa už nemôže stať. Je



výrobca rybárskeho náčinia. Alebo výrobca oštepov s ozubeným ostrím nešťastnou náhodou zomrie skôr, ako stihne vychovať učňa. A takto úplne izolovaní Tasmánci postupne zjednodušovali najnáročnejšie nástroje a strácali najzložitejšie zručnosti.

však dobrou pripomienkou, že nikto z nás nedokáže vytvoriť prosperujúci ostrov odrezaný od okolitého sveta, nech už by bol na začiatku akokoľvek bohatý a mocný.

Autorka je šéfredaktorka TV OKO/TV SVET.



Stromodom



Mária Múhl



archív P. G.

Noc v dome na strome v dažďovom pralese vo výške dvadsaťpäť metrov nad zemou? Prečo nie? V Kostarike postavil taký drevený dom Slovák Peter Garčár.

Rozlohou je Kostarika veľká ako Slovensko. Viac ako štvrtina jej územia je chránená a s výnimkou chaotickeho hlavného mesta San José patrí jej územie medzi najzelenšie regióny sveta. „Z okolitých štátov sa sem chodia ľudia učiť, ako chrániť prírodu. Táto malá krajina má asi šesť percent svetovej biodiverzity. Kostaričania pochopili, že ochrana dažďových pralesov je cesta. Nepremenili ich na plantáže. Napriek veľkému náporu turistov sa toto zelené dedičstvo darí zachovávať,“ vysvetľuje päťdesiatnik Peter. Do karibského štátu prišiel prvýkrát pred dvadsiatimi štyrmi rokmi.

Diár z pohľadníc

Kostaričania ukazujú, ako pristupovať k prírode. „V päťdesiatych rokoch tu bola kampaň na potravinovú sebestačnosť. Ľudia dostali kus zeme a mohli pestovať plodiny. Veľa sa rúbalo, choval sa dobytok. Tridsať rokov ubúdala zeleň. Potom pochopili, že ďalej to nejde. Začala premyslená národná kampaň za rozvoj turizmu a záchranu dažďových pralesov. Dnes satelitné snímky krajiny ukazujú približne rovnaké zalesnenie ako pred masívnymi výrubmi,“ opisuje Slovák. Kostarika je dobrým príkladom aj vo využívaní obnoviteľných zdrojov. Získava z nich takmer všetku elektrickú energiu. Medzi najambicióznejšie plány stredoamerickej krajiny platí dosiahnutie nulovej uhlíkovej stopy do konca roka 2050.

Peter sa na Kostariku dostal náhodou na konci deväťdesiatych rokov. „Žil som na Floride a staval som domy. Oslovili ma klienti z Nemecka, aby som pre nich postavil dovolenkový dom v kostarickej džungli. Takmer dva roky sa už pokúšali nájsť niekoho, kto to urobí. A neúspešne. Rýchlo som pochopil prečo. Na miesto, kde mal stáť, som sa nemohol dostať. Most odplavili silné dažde. Musel som tam ísť na člnu.“

Na dobrodružstvo bol Peter zvyknutý. Pár dní po štátniciach na Vysokej technickej škole v Košiciach sedel v lietadle do Sydney s letenkou okolo sveta. Takmer dva roky cestoval a žil na rôznych kontinentoch, kým sa usadil na Floride. „Mal som ruksak, stan, býval som po kamarátoch, robil som sezónne práce, žil som s Maormi či Aborigénmi. Domov som posielal pohľadnice aspoň

raz za mesiac. Písal som na ne zážitky a stali sa mojím diárom,“ usmieva sa pri spomienkach Peter.

Vysoko nad zemou

Pri stavbe svojho prvého domu na Kostarike spolupracoval Peter s indiánmi z kmeňa Naso Teribe. Spriatelili sa tak, že mu ponúkli na predaj kúsok dažďového pralesa neďaleko ich dediny Manzanillo pri Karibskom mori. Tak sa Peter dostal k svojim prvým siedmim hektárom. V tom čase stál meter štvorcový maximálne dva doláre. Dnes sa cena pohybuje od osem do tridsať dolárov. V Kostarike si môžu pôdu kúpiť aj cudzinci, ale pravidlá sú prísne. Napríklad pozemky sa nemôžu deliť a predávať po častiach, maximálne rozmery stavieb závisia od stupňa ochrany daného územia. Zasahovať do pralesa, rúbať stromy a loviť zvieratá je zakázané. „Snažím sa kúpiť čo najviac pralesa a ochrániť ho,“ hovorí Peter. „Stalo sa to mojou vášňou.“

Viac ako dva roky chodil po svojom lese a učil sa od indiánov. „Ráno sme sa zbalili a išli sa túlať. Rozprávali mi o zvieratách, rastlinách, ktoré majú liečivé účinky a ktoré sú, naopak, jedovaté. Nosieval som so sebou výstroj na lezenie po skalách, ale pochopil som, že sa potrebujem naučiť novú techniku na lezenie po stromoch. Drvivá väčšina života v džungli sa totiž odohráva práve v korunách stromov vysoko nad zemou.“

Peter sa vrátil do Spojených štátov a urobil si kurz stromolezectva. Je to špeciálna technika, ktorá strom nepoškodzuje. A potom sa začalo nové dobrodružstvo. „Keď človek vylezie na tisícročný strom a uvidí orchidey, ktoré doteraz nik nevidel, objaví veľké mraveniská, jašterice, vtáky, učaruje mu to. Chce o tom svete vedieť čo najviac.“ Od indiánov získaval Peter informácie o pralese a výmenou ich učil loziť po stromoch.

Bývanie na strome

„Čím viac som chodil do pralesa, tým viac som túžil tráviť v ňom viac času. O piatej podvečer som musel zliezať zo stromov. Čoskoro totiž zapadalo slnko a v noci sa po džungli nechodí. Preto som začal rozmýšľať nad domom priamo na strome, ktorý by však strom nepoškodil.“ Peter vy-

myslel jedinečnú kovovú konštrukciu. Do koruny stromu ju upevnil pomocou kovových obručí a oceľových lán. Inšpiráciu čerpal z prírody a od indiánov. „S kamarátom a spolužiakom z vysokej školy Michalom Tomkom sme navrhli unikátnu dvojposchodovú stavbu. V hlavnom meste Kostariky mi vyrobili kovovú konštrukciu a potom sme ju po častiach vynosili do pralesa. Za dva roky som vyliezol na šesťdesiattri stromov, kým som našiel ten správny. Musel byť silný, mladý, s dobrým koreňovým systémom. Celú stavbu sme rozložili pod stromom a za osem dní sme ju mali hore. Nie je tam jediný kliniec ani nič, čím by sme strom poškodili,“ vysvetľuje Peter.

Jeho dom má 61 metrov štvorcových, energiu získava zo solárnych panelov, na umývanie zbiera dažďovú vodu a má suchú toaletu. Jeho originalitu a prínos pre ekoturizmus ocenili aj udelením medzinárodnej ceny World Responsible Tourist v Londýne.

Zvierací susedia

V dome na strome je človek najbližšie prírode nedotknutého dažďového pralesa. Kráča sa k nemu viac ako hodinu hustou džungľou, takže tam nie je žiadny hluk či dotyk civilizácie. Peter tam najprv býval sám. Potom ho skúsil ponúknuť ako zážitok turistom či odborníkom, ktorí z neho môžu nerušene sledovať prírodu. „Počas stavby nás prišli pozrieť opice. Necháпали, čo robia ľudia v korunách stromov. Obzreli si nás a ušli. My rešpektujeme ich hniezda, oni zas toto naše. Napriek tomu, že dom je kompletne otvorený a bez okien či dverí, nikdy sa nestalo, že by na nás či turistov zaútočilo nejaké zviera alebo nám zobralo jedlo či veci,“ vysvetľuje vzájomnú toleranciu Peter.

Prvými návštevníkmi domu na strome bola rodina z Belgicka s tromi deťmi. Noc bola pokojná a jasná. „Ráno, keď som s mojím indiánom Félixom pripravoval raňajky, pozeral na oblohu a stále hovoril, že sa mu nepáči. Zrazu sme zbadali, ako sa k nám blíži malé tornádo,“ opisuje Peter. „Nechali sme raňajky tak a utekali sme za rodinou na strome. Do vysielacky sme im ešte kričali, nech si dajú prilby a držia sa v blízkosti stromu. Ako sme bežali, stromy padali pred nami aj za nami. A keď sme prišli k stromu a vyliezol som hore,



našiel som ich v pršipláštoch držať sa za ruky a tancovať okolo kmeňa.“ Odttedy dom navštívili stovky ľudí a nikdy sa nikomu nič nestalo. Akurát niekedy príde na návštevu had, jedovaté žabky, jašterice či pavúky.

Nočné zážitky


Peter sa s návštevníkmi stretáva pri poslednej ceste. Obujú si gumáky, brodia riekou a pomedzi to im Peter vysvetľuje, ako funguje prales, a ukazuje im zaujímavé zvieratá. Jedna z fyzicky najnáročnejších aktivít výletu je výstup do domu. Dovnútra sa nechodí po schodoch, ale sa šplhá po lane. „Návštevník dostane rýchlokurz stromolezectva, sedák, prilbu a ide hore.

Musí byť aspoň trochu fyzicky zdatný, aby sa vedel sám vytiahnuť hore. Lano je totiž od kmeňa vzdialené asi päť metrov. Nie je sa o čo zaprieť nohami.“ V dome hosťom Peter vysvetlí a ukáže, čo ako funguje, prinesie jedlo a potom ich už nechá samých v pralese. „Je to obrovský zážitok, spať v džungli v otvorenom dome. O piatej začínajú škriekať opice a robia neslušný hluk,“ smeje sa Peter a dodáva: „Vždy ráno, keď prinesieme raňajky, ľudia nadšene rozprávajú, čo v noci zažili. Raz je to silná búrka, inokedy tukany či leňochody, ktoré prišli na návštevu.“ Medzi najčastejších návštevníkov patria Američania a Kanaďania, ale prichádza aj veľa ľudí zo západnej Európy.

Peter sa snaží ochrániť čo najväčší kus pralesa. A tak každý dolár, ktorý sa mu podarí ušetriť, investuje do kúpy ďalšieho hektára. Dnes má takmer dvadsať hektárov. „Našiel som tu pokoj a uvedomil som si, že prírodu nemôžeme násilím meniť. Keď prší, tak prší. Veciam treba dať prirodzený priebeh. Zmenila ma príroda, ale najviac ma naučili a zmenili indiáni.“ Väčšinu času trávi Peter stále v džungli, ale aj jeho plány sa menia. Na konci augusta príde s manželkou bývať na Slovensko a v septembri ich syn Lukáš nastupuje do školy v dedine pri Šali, kde vyrastal aj Peter. Vrátiť sa po takmer tridsiatich rokoch domov berie ako ďalšiu životnú etapu.



Cítime bolesť druhých

 Jana Čavojská

Katerina Koveu a Nikos Katsuris uvarili za osem rokov viac ako milión a pol porcií jedla z biosurovín pre utečencov na gréckom ostrove Lesbos.

Kamenný domček pri malom prístave. Vnútri kuchyňa, vonku dlhé prestreté stoly. Obyvatelia utečeneckého tábora Kara Tepe sa dnes navečerajú z porcelánových tanierov a piť budú zo sklenených pohárov. Pri chutnom jedle sa stretnú priatelia. Zabudnú na ťaživú realitu života utečenca. Katerina a Nikos začali kŕmiť ľudí na úteku hneď ako na Lesbos priplávala prvá loď. V ich projekte Home for All, Domov pre každého, nájde každý okrem zdravého jedla aj podporujúcu komunitu.

Nikos sa narodil tu na ostrove, v dedinke Katotritos. Ako si sa dostala na Lesbos ty, Katerina?

Katerina: To je dlhý príbeh. Prvýkrát som sem prišla s kamarátom, ktorý bol z ostrova, navštíviť jeho rodičov. Páčilo sa mi tu tak veľmi, že som päť rokov skúšala nájst spôsob, ako tu zostať. Nakoniec som si tu našla prácu.

Čo si robila predtým?

K: Povoláním som šéfkuchárka. Ale keď som bola mladá, tancovala som balet. Bolo to už dávno a, samozrejme, ešte v Aténach. Na ostrove sa tejto profesii nemôžete venovať. Balet a varenie milujem, odkedy si samu seba pamätám. Som jedna z tých šťastných ľudí, ktorí sa môžu živiť tým, čo milujú.

Na Lesbose si si našla prácu v kuchyni?

K: Áno. Varila som v maličkovej taverne, gréckej reštaurácii, ktorú vlastnil Nikos. Tak sme sa zoznámili.

Čo je na tomto ostrove také výnimočné, že ťa to prinútilo zostať navždy?

K: My, ľudia z veľkých miest, snívame o tom, že by sme sa raz prisťahovali bližšie k prírode za tichším, jednoduchším životom. Keď sa potom dostaneš na taký nádherný ostrov, ako je Lesbos, začneš uvažovať o zmene. Po takmer tridsiatich rokoch v Aténach a tridsiatich rokoch tu som prišla na to, že najlepšie je mať oboje. To



Katerína Koveu

je, samozrejme, veľmi zložitá. Musíš si zarábať na živobytie a nemôžeš sa neustále sťahovať z miesta na miesto. Ale je to perfektná kombinácia. Keď môžeš raz za čas odísť z hlučného mesta do prírody ostrova.

Je život na Lesbose ťažší ako v Aténach?

K: Všeobecne je v Grécku ťažký život. Ťažšie je to vo veľkých mestách. Tu sa väčšina ľudí živí farmárčením a aj tí, čo robia niečo iné, majú aspoň malú záhradku. Aspoň niečo si dopestujú. Môžu ísť na ryby na more. V meste musíš všetko kupovať. Nemáš inú možnosť. Už len kvôli tomu je ľahší život na vidieku. Grécko sa nikdy nedostalo z ekonomickej krízy. Dolieha hlavne na chudobných.

Pamätáte si na príchod prvých lodí s utečencami?

Nikos: Bolo to v novembri 2014, bolo veľmi chladno. Viezol som auto plné rýb na sever ostrova. Ale nikto v ten deň ryby nechcel. Stál som na námestí v nejakej dedine a videl som, ako prichádza skupina ľudí. Pomyslel som si, že možno niekto z nich odo mňa niečo kúpi. Ale keď prišli bliž-

šie, videl som, že sú to cudzinci. Asi štyridsať ľudí, deti, ženy s hidžábmi, všetci mokří, bez topánok, bez ponožiek. Vyzerali stratení. Jeden z nich vedel po anglicky. Povedal mi, že sú zo Sýrie a ušli, lebo Islamský štát tam zabíja ľudí. Boli hladní. Mal som nejaké peniaze, možno tridsať eur. Šiel som do obchodu a kúpil som im croissanty s mliekom. No nestačilo to. Mal som síce auto plné jedla, no nemohol som ich nakrmiť. Život je niekedy zvláštny.

Čo ste urobili?

N: Vošiel som do tradičnej gréckej kaviarne, kde muži pijú kávu a hrajú karty, a poprosil som ich, aby si za euro – dve kúpili moje ryby pre svoje mačky a ja tak budem môcť kúpiť niečo ľuďom z člna. Muži vyšli von, dali mi pár eur a vzali si ryby. Znovu som šiel do obchodu, kúpil som chlieb, mlieko, croissanty, džús, čokoládu. Ale stále to bolo málo. Bol tam asi desaťročný chlapec. Neprišiel si nič zobrať, pozeral sa na nás z diaľky. Muž, ktorý vedel po anglicky, mi povedal, že jeho rodinu zabil Islamský štát a oni ho vzali so sebou, aby ho zachránili. Chlapec bol celý mokrý. Položil som preňho svoju rybársku

vetrovku na auto a odišiel som. V späťnom zrkadle som videl, ako si ju vzal a poďakoval mi pohybom ruky. To mi zlomilo srdce. Vrátil som sa domov. Katerina si myslela, že som smutný preto, lebo som nepredal ryby. To je v poriadku, povedala, predáš nejaké zajtra. Vysvetlil som jej, čo sa stalo. Začala plakať. Potom uvarila jedlo, do auta sme naložili oblečenie, ktoré sme mali doma, a vyrazili sme.

Našli ste ešte tých ľudí?

N: Cestou som zavolať políciu a povedal som, čo sa stalo a čo sa chystáme urobiť. Oznámili mi, že už tých ľudí odviezli a zaregistrovali, a keďže hranice sú otvorené, odídu z ostrova trajektom. Otočili sme sa teda k letisku. Máme tam obľúbené miesto na pláži. Ideme tam vždy, keď sa chceme porozprávať alebo keď chceme zrelaxovať. Zrazu sme v tme zbadali niečo na mori. Zastal som, počúvali sme zvuky. Po desiatich minútach prišiel čln. Nafukovací, polovica pod hladinou, vo vnútri možno sedemdesiat ľudí. Bol to šok. Pomohli sme im vystúpiť. Opýtali sa, kde sú. Povedal som im. Európa, začali kričať, sme v Európe! Plakali, tešili sa, objímali sa. Mali sme oblečenie a jedlo, tak sme im to roz-

dali. Po chvíli sme pokračovali v jazde. O pätnásť minút sme opäť niečo zazreli. Druhý čln. Ešte sme mali nejaké jedlo. Keď prišiel tretí čln, nezostalo nám už nič. Len čo sme sa otočili, priplával na pláž štvrtý čln. Bolo v ňom veľa malých detí, mokrých, plačúcich. Povedal som Katerine: Nemôžeme prestať, zostaň tu, ja pôjdem k nám domov po nejaké jedlo a oblečenie a rýchlo sa vrátim. Zobral som z domu všetko: oblečenie, ponožky, prikrývky a Katerina im to rozdala. A tak to bolo odvtedy každú noc. Ráno sme prišli do práce a celý čas sme mysleli len na to, ako navaríme, vezmeme oblečenie a pôjdeme v noci čakať člny. Po pár dňoch sme doma nemali žiadnu prikrývku ani nič na oblečenie.

Vedeli ste vtedy niečo o utečencoch v Turecku? Stretli ste sa predtým s ľuďmi na úteku pred vojnou?

K: Vedeli sme len, že je vojna v Sýrii. Ale nevedeli sme, že ľudia odtiaľ utekajú takýmto spôsobom. Že dlho kráčajú, aby sa dostali do Turecka, potom pokračujú pešo cez Turecko a pokúšajú sa prekročiť grécke hranice. Neboli tu žiadne utečenecké tábory, mimovládne organizácie ani dobrovoľníci. Ľudí registrovali na policajnej stanici a potom sa mohli voľne pohybovať po meste.

Čo bolo v tom období pre vás najťažšie?

N: Každý deň bol ťažký. Lebo každý deň prišli nové príbehy a nová bolesť. V člnoch sme videli deti, plačúce, takmer mŕtvych ľudí aj mŕtvych. V dopoly potopených lodiach sedeli ľudia vo vode aj dvadsať – tridsať hodín, nevedeli, kam sa dostanú a či prežijú, a všade bola tma.

Postupne prichádzalo stále viac lodí.

K: Pristávali na pobreží každú noc. Najprv zopár. Potom desať, dvadsať, päťdesiat. Počas najväčšej vlny utečencov v roku 2015 sa objavili dobrovoľníci z Európy a ľudia zakladali mimovládne organizácie. Tie vybudovali v Morii prvý tábor. Potom sa do situácie vložila vláda, armáda a polícia. Zničili tábor mimovládnych organizácií a postavili vlastný, Moriu, jeden z najhorších, aké kedy existovali.

Prečo jeden z najhorších?

K: Jeho kapacita bola 1 800 – 2 500 ľudí. No v jeden čas tam bolo až 33 000

utečencov. V tábore nebolo dosť miest. Tak tam postavili bezpečné zóny pre najohrozenejšie kategórie ako deti a mladistvých bez sprievodu, chorých, single matky s deťmi a mnohohetné rodiny. Ostatní si stavali malé stany v olivovom háji v susedstve. A to bola katastrofa. Utečenci volali to miesto Džungľa. Bola tam špina a odpadky, nebola tam žiadna bezpečnosť, medzi ľuďmi vznikali vinou tých otrasných životných podmienok konflikty. Ženy nosili na noc plienky, aby nemuseli ísť na toaletu. Diali sa tam všetky zlé veci, aké si dokážeš predstaviť. A nakoniec to miesto zhorelo. Trinásťtisíc ľudí zostalo viac ako mesiac na ulici. Spali pod stromami. Vďaka Bohu bol september a bolo dobré počasie. Celý ten mesiac sme denne varili päťtisíc porcií jedla a distribuovali sme ho. Nemohli sme však nakrmiť všetkých. Dať každému tri jedlá denne bola nesplniteľná úloha.

Grécka vláda ľuďom jedlo nerozdávala?

K: Úrady utečencov požiadali, aby sa zhromaždili na otvorenom priestranstve bývalej armádnej strelnice. Teraz je tam nový tábor Kara Tepe. Na tom mieste bolo jednoduchšie distribuovať vodu a jedlo. Prvé dni nebolo možné potraviny vôbec rozdať. Keď prišli kamióny medzi tisíce hladných a smädných, nemohli ani otvoriť dvere. Všetci sa okolo nich tlačili. My sme však poznali medzi utečencami veľa ľudí. Vysvetlili sme im, že jedlo bude prichádzať každý deň a treba vytvoriť podmienky na to, aby ho mohli rozdať. Potom to išlo jednoduchšie. Úrady postupne postavili aj veľké stany. Utečenci sa začali registrovať a sťahovať dovnútra. Kara Tepe je teraz v porovnaní s Moriou ako V. I. P. miesto. Väčšina obyvateľov žije v kontajneroch, sú tam sprchy, toalety, škola.

Čo si vaši susedia, priatelia a známi mysleli o tom, čo robíte?

K: Prvé tri – štyri roky utečeneckej krízy miestni ľudia utečencov podporovali. Rybári ťahali lode v problémoch k brehu, staré ženy varili, hoci len pár porcií, lebo na viac nemali peniaze, a nosili ich deťom. Ale po čase boli všetci unavení. Videli, že situácia sa nevyriešila, na ostrov prichádza stále viac utečencov a Európa zatvorila hranice. Myslím si, že práve zatvorenie hraníc zmenilo názor mnohých obyvateľov Lesbosu. Roz-

mýšľali, čo teraz. Utečenci nechceli zostať tu, chceli ísť do Európy, no tá zatvorila hranice a nechala ich nám. Miestni mali pocit, že Európska únia sem hodí nejaké peniaze a za ne nás používa na to, aby sme sa postarali o všetkých utečencov. Tak sme sa dostali do stavu, že väčšina miestnych tu už utečencov nechce.

Ovplyvnila utečenecká kríza cestovný ruch na ostrove?

K: Lesbos nebol nikdy turistický. Turisti prichádzajú len na pár miest. Napríklad v Mytilini, hlavnom meste ostrova, ich nikdy nestretnáš veľa. Pár ľudí ide z letiska na autobus alebo do autopožičovne, aby sa presunuli do niektorého z turistických miest. Možno v rokoch 2015 a 2016, keď prichádzalo najviac utečencov, turistické miesta trochu trpeli. Ale keď sa na to chceme pozrieť z ekonomickej stránky, bolo vtedy na ostrove okolo sedemtisíc dobrovoľníkov. Spali v hoteloch, jedli v reštauráciách, pili kávu v kaviarňach, nakupovali v supermarketoch. Mimovládne organizácie sa snažili nakupovať všetko od miestnych. Nie od nadnárodných reťazcov alebo dovážať. Počas rokov utečeneckej krízy možno prišlo na ostrov oveľa viac peňazí, než koľko by mal z turistov.

Viete, koľko je na Lesbose utečencov teraz?

K: Posledný rok ich nikdy nebolo viac ako 2 500. Len čo prekročili tento počet, transferovali časť ľudí na pevninu. Ale to neznamená, že utečenci nepotrebujú pomoc. Nemajú dosť jedla – alebo dosť dobrého jedla. To je tiež dôležité. Mali by dostávať jedlo, ktoré sa dá jesť. No často vidíme, že to, čo im dávajú, nechcú ani psy. Vláda nedávno prestala poskytovať stravu utečencom, ktorí získali azyl a ktorí majú dve a viac negatívnych rozhodnutí. To je väčšina ľudí.

Ako majú bez jedla prežiť?

K: Úrady to robia, aby prinútili ľudí odísť. Podľa gréckych zákonov nesmie človek, ktorý získal azyl, ďalej bývať v tábore a nemá nárok na jedlo ani finančnú pomoc. Myslím si, že je proti ľudskosti povedať niekomu, že ho necháme zomrieť od hladu. Lebo súčasná politika znamená presne toto. Nedať jedlo človeku, ktorý žije v tábore, nemá právo pracovať a nedostáva

žiadne peniaze, je to isté, ako ho zabiť. Nechajú ho zomrieť od hladu. Teraz nedostáva jedlo 570 obyvateľov tábora. Varíme pre nich my. Nedovolia nám priniesť im ho do tábora, tak ho vozíme do komunitných centier v okolí.

Takže reštauráciu ste zatvorili a varíte už len pre utečencov?

K: Zatvorili sme už dávnejšie. Museli sme to urobiť. Zo začiatku sme mali reštauráciu ako biznis a zo zisku sme platili jedlo pre utečencov. Ale úrady nám začali robiť obrovské problémy. Tvrdili, že jedlo utečencom predávame. Utečencom? To je trochu smiešne. Dokopy sme však dostali pokuty vo výške 40 000 eur. Stále čakáme na koniec súdneho procesu, v ktorom chceme dokázať, že sme peniaze nebrali. Úrady nám nakoniec povedali, že buď budeme prevádzkovať reštauráciu a nebudeme rozdávať jedlo, alebo skončíme s biznisom a založíme neziskovú organizáciu.

Bolo to ťažké rozhodnutie?

K: Trvalo nám asi dve minúty. Ľudia totiž veľmi potrebovali jedlo. Povedali sme si, že Nikos bude naďalej loviť ryby a predávať ich. Môžeme žiť z toho. A keď utečenecká kríza skončí, uvidíme, čo ďalej.

Okrem rozdávania porcií jedla pozývate utečencov aj k sebe na večere. Prečo?

K: Aby si mohli dať dobrú večeru pri pekne prestretom stole, z tanierov a pohárov. Nie niekde v stane na zemi. Organizujeme aj celodenné návštevy. Napríklad pre matky s deťmi. Privezieme ich sem, ponúkneme im čaj a koláčiky. Sme rovno pri mori a neďaleko je pláž. V lete sa s deťmi kúpeme a hráme sa hry. Mamy si zatiaľ môžu oddýchnuť, dať si čaj, porozprávať sa. Potom sme sa spolu navečerali a na cestu sme im nabalili okrem jedla aj oblečenie a topánky z nášho skladu.

Istý čas ste varili až 1 500 porcií jedla denne. To nie je málo a nie je to ani lacné. Dokázate váš projekt financovať?

K: Za tie roky sme párkrát mali finančné problémy. Ale vždy sa nejako vyriešili a nejaké peniaze prišli. Nikdy sme nemuseli kuchyňu zavrieť. Najhoršie obdobie máme teraz. Ľudia sa sústreďujú na vojnu na Ukrajine. Ani v médiách sa už neobjavujú in-

formácie o utečeneckej kríze v Grécku. Všetci si myslia, že to už skončilo. Ale neskončilo.

Kto vás finančne podporuje?

K: Obyčajní ľudia, ktorí posielajú malé sumy peňazí. Vďaka nim pokračujeme. Nedostávame peniaze od vlády ani od Európskej únie. Nikdy sa nám nepáčilo prosiť o príspevky. Nie je to pekné a zároveň cítime, že by sme podporovateľom mali dať niečo naspäť. Hľadali sme spôsob, ako zarobiť.

Našli ste ho?

K: Vlni sme vytvorili Home Village. Farmu, kde zamestnávame utečencov. Momentálne máme osem zamestnancov. Niektorí priamo na farme žijú aj s rodinami. Po pár mesiacoch môžu odísť z tábora a nájsť si podnájom. Zarábajú peniaze a sú šťastní, že pracujú v prírode. Máme veľkú biozáhradu, olivové stromy, robíme náš vlastný olivový olej. Čoskoro rozbehneme e-shop. Už nebudeme musieť prosiť o finančné dary, len ľudí poprosíme, aby si namiesto zo supermarketu kúpili produkty od nás a my tak budeme môcť pokračovať v rozdávaní jedla a zamestnať na farme viac ľudí.

N: Plodiny z farmy dávame aj miestnym ľuďom v núdzi, ktorí si zeleninu nemôžu kúpiť. Je tu veľa chorých ľudí a ľudí s ekonomickými problémami, a my ich podporujeme.

Jedlo rozdáвате každý deň už viac ako osem rokov, uvarili ste vyše milióna a pol porcií. V podstate ste na seba prevzali úlohu štátu.

K: Momentálne varíme hlavne pre chorých, ľudí so špeciálnou diétou, napríklad pre diabetikov, celiatikov, ľudí s alergiami, intoleranciami, žiaľudochnými problémami, ľudí, ktorí nemôžu prehĺtať a potrebujú tekutú stravu. Niektorí z nich by bez nášho jedla možno zomreli. Často by nemali z porcií od vlády čo jesť. Ich zoznam nám dávajú táboroví lekári.

Čo obvykle varíte?

K: Kvalitné jedlo z biosurovín z našej záhrady, prospešné pre ľudí. Varíme mix našich a ich chutí, tak aby im jedlo sadlo. Niektorí utečenci sú profesionálni šéfkuchári. Veľmi veľa som sa od nich naučila. No to, že dnes niekomu dáme kvalitné jedlo, nestačí. Musíme tu byť aj zajtra, pozajtra

a potom. Inak bude ten človek hladný. Pokrývame túto potrebu, no nie je to riešenie.

Aké by bolo podľa vás riešenie?

K: Dať utečencom prácu. O tom sa snažíme hovoriť aj s miestnymi ľuďmi. Na Lesbos rastie viac ako štrnásť miliónov olivových stromov. Veľa farmárov pestuje olivy a vyrába olivový olej. Počas zberu olív už viacerí zamestnávajú utečencov.

N: Niektorí ľudia sú v tábore roky. Chcú niečo robiť. Potrebujú prácu. Zrobiť peniaze, aby si nakúpili a nejedli stále len jedlo od mimovládnych organizácií. Aby si mohli prenajať byt a mať domov. Keď sme zamestnali prvého človeka, videli sme, ako veľmi to zmenilo jeho život. Mohol odísť z tábora, prenajať si dom, jeho deti išli do školy a oni sa so ženou môžu prechádzať v prístave ako normálni ľudia.

Majú dovolené pracovať?

K: Nie všetci. Napríklad tí, ktorí dostali druhé a ďalšie negatívne rozhodnutie, pracovať nesmú, kým ich právnik nepodá odvolanie. Jeden náš zamestnanec momentálne pracovať nemôže, lebo dostal už siedme negatívne rozhodnutie. Poskytli sme mu ubytovanie, dávame mu jedlo a čakáme, kým sa jeho právnik odvolá, aby sme ho opäť zamestnali. Pre utečencov nie je jednoduché nájsť si prácu. Nielen tu na ostrove, ale v celom Grécku. Väčšinou získajú sezónnu prácu pri zbere olív či pomarančov. Mnohí z nich majú pritom dobré vzdelanie. Doma boli profesionálmi vo svojich odboroch a žili rovnako ako my. No v Európe ich diplom nič neznamená. Musia ísť opäť do školy. Pre mladých je jednoduchšie naučiť sa po grécky, vyštudovať a naštartovať svoj život. Pre starších je to často príliš náročné. Napríklad náš zamestnanec Abdul zo Sýrie, ktorý tu získal azyl aj s manželkou a štyrmi deťmi, mal predtým vlastný autoservis. Tu nemôže pracovať ani ako automechanik v dielni niekoho iného. Jeho vzdelanie zo Sýrie nič neznamená. Z začať nový život je preto pre nich veľmi ťažké. No riešením je práca namiesto rozdávania jedla.

N: Tí, ktorých zamestnáme, chcú hneď pomôcť ostatným. V obchode s rybami mi pomáha chlapec z Pakistanu. Je tu už sedem rokov, hovorí po anglicky aj po grécky. Doma má rodinu s tromi deťmi. Len čo dostal



Nikos Katsuris

prvú výplatu, kúpil simkarty a rozdal ich svojim priateľom v tábore, ktorí nemali žiadne peniaze, aby mohli hovoriť so svojimi rodinami.

Ľudia na úteku, s ktorými sa stretávate, chcú väčšinou z ostrova aj Grécka odísť ďalej do krajín Európskej únie?

K: Počas prvých rokov utečeneckej krízy chcel odísť asi každý. Počuli príbehy o tom, ako v iných európskych krajinách budú žiť v paláci a dostávať peniaze. Teraz už vedia, že to nie je pravda. Väčšina mladých chce stále ísť ďalej, ale tí starší, ak majú prácu, radšej zostanú tu.

Poznáte aj úspešné príbehy?

K: Samozrejme. Napríklad rodina Nur, matky na vozíčku. Kurdi zo Sýrie. Jeden jej syn je autista, má štrnásť rokov. Má ešte trojročnú dcéru, päť a šesťročných chlapcov. A syn, ktorý má sedemnášť, musel na seba prevziať úlohu otca a zodpovednosť za rodinu, keď jeho otca v Sýrii zabili vo vojne. Pomohli sme im, zobrali sme

ich z tábora, prenajali sme im ubytovanie a starali sme sa o nich. Dostali sa do programu pre zraniteľné rodiny a presídlili ich do Nemecka. Teraz hovoria plynule po nemecky, deti chodia do školy. Všetko je dobré.

Pomoc utečencom diametrálne zmenila vaše životy. Oľutovali ste niekedy, že ste s tým začali?

K: Nikdy. Aj keby bolo na ostrove posledných päť ľudí, ktorí potrebujú pomoc, neprestali by sme pomáhať. Teraz s Home Village chceme nielen pomáhať, ale riešiť problém. Samozrejme, nemôžeme zamestnávať tisíc ľudí, hoci by sme si to veľmi želali – no človek nikdy nevie. Ale pre tých, ktorých zamestnávame, to je riešenie. Teraz sa snažíme vytvoriť viac pracovných miest.

N: Kým budeme zdraví a budeme môcť, budeme pomáhať. Aj do konca života. Neprišli sme sem na pár týždňov, aby sme sa potom opäť vrátili k bežnému životu. Toto je náš bežný život – títo ľudia v núdzi. Už dvadsaťštyri hodín denne viac ako osem rokov.

Nie ste z toho už unavení?

N: Unavený som z vojen, nie z týchto ľudí. Oni ušli, aby prežili. Hľadali lepší život, bezpečie, prácu, budúcnosť pre deti. Jednoduché veci. Pre nás samozrejme. Unavený som z tejto situácie. Lebo svet chce vyrábať utečencov. Chce ničiť krajiny a životy kvôli profitu. Unavuje ma, ako niektorí nerešpektujú život človeka, prírodu, vzduch ani more.

Čo tie roky naučili vás?

K: Že ani tie najjednoduchšie veci nemáme považovať za zaručené. Možno o hodinu nebudeme mať nič. Ľudia, ktorí sem prišli, hlavne Sýrčania, mali domy, rodiny, prácu, život. A teraz sú v utečeneckom tábore a nemajú nič. A keď sa pozrieme na Ukrajinu, vidíme, že vojna nie je ani nám Európanom taká vzdialená, ako si myslíme. Zajtra to možno budeme my, kto bude na úteku. Myslím si aj, že každý, kto sa zapojí do pomoci druhým, sa stáva lepším človekom. A do tretice, naučili sme sa cítiť bolesť druhých.



Paradox Svalbardu



Jana Čavojská



Archív Z. S. Hilde Kristin Rosvik

Česká sociálna antropologička Zdenka Sokolíčková dva roky skúmala dôsledky klimatickej zmeny a globalizácie na Špicbergoch.

Obyvatelia Špicbergov zmenu klímy vidia, no nezhodujú sa v názore na to, čo ju spôsobilo a aké opatrenia by bolo treba prijať. Aj to zistila česká sociálna antropologička Zdenka Sokolíčková. Kvôli výskumu sa aj s manželom a tromi malými deťmi presťahovala na ďaleký sever. Na dva roky sa stal ich domovom Longyearbyen, jedno z dvoch trvale obývaných miest súostrovia Špicbergy. Film Návštevníci, ktorý o živote rodiny v Arktíde nakrútila režisérka Veronika Lišková, si práve môžete pozrieť v kinách. Výsledky výskumu zhrnula Zdenka aj v knihe Paradox Svalbardu.

Vedci aj baníci

V Longyearbyene žije 2 600 ľudí, a to z neho robí najväčšie sídlo na Špic-

bergoch. Na súostroví je len pár trvalo obývaných miest. Výskumná stanica Ny-Ålesund a poľská polárna stanica Horsund slúžia vedcom. Niekdajšiu banícku osadu Pyramiden, z ktorej je dnes turistická atrakcia, obýva len personál hotela. Barentsburg má tristo – štyristo obyvateľov, Rusov a Ukrajincov. Pracujú tu pre ruskú ťažiarisku spoločnosť Artikugol. „Odkedy vypukla vojna na Ukrajine, sú informácie o živote v osade kusé alebo skreslené,“ hovorí Zdenka Sokolíčková. Nie je jednoduché ich získať. Život na Špicbergoch je totiž zložitý. Barentsburg je síce od Longyearbyenu vzdialený len asi šesťdesiat kilometrov vzdušnou čiarou, no nevedie tam žiadna cesta. Dostať sa tam dá len loďou, lietadlom alebo na snežnom skútri.

Zdenka Sokolíčková sa ešte v roku 2015 zoznámila s nórsym sociálnym antropológom Thomasom Hyllandom Eriksenom, ktorý robil s malým tímom výskum na rôznych miestach planéty o tom, ako sa klimatická zmena a globalizácia podpisuje na lokálnych komunitách. Zdenkin manžel je polárny ekolog. Rozprával jej o Špicbergoch aj o tom, aké viditeľné sú tam dôsledky klimatickej zmeny aj ako Longyearbyen priťahuje ľudí z celého sveta. „Kombinácia zaujímavých historiek o tom mieste s tým, že môj muž bol ochotný tam so mnou odísť a Thomas Eriksen sa stal mentorom môjho projektu, spôsobila, že som si v roku 2018 podala žiadosť o grant na podporu mobility akademikov. A v roku 2019 sme odišli.“



Najstarší syn mal päť, prostredný tri a najmladší necelý rok. „Museli prijať našu voľbu. Prispôbili sa rôzne. Bolo to dané vekom, povahou, temperamentom. Najprirodzenejšie to bolo pre najmladšieho. Prebudil sa na novom mieste a prijal realitu, aká bola. Po polroku sme ho dali do škôlky a rýchlo sa naučil po nórsky. Prostredný syn je introvertný, najhoršie znáša zmeny. Bolo preňho ťažké zvyknúť si na inú klímu, iný jazyk, najdlhšie mu trvalo, kým sa rozhovoril a kým prijal to miesto za svoje. Ale teraz na Špicbergy stále spomína a za niekto- rými vecami mu je smutno. Najstarší syn sa prispôbil rýchlo.“

Svet Longyearbyenu

Zdenka nemala veľmi čas uvažovať nad tým, ako sa začleniť a socializovať. Musela ísť do toho, ako hovorí, „po hlavu“, a hlavne sa rýchlo naučiť po nórsky, aby mohla robiť rozhovory so starousadlíkmi. „Lebo tí skutočne zažili zmeny,“ vysvetľuje. „Prvý rok som venovala pozornosť štúdiu jazyka a robila som rozhovory hlavne s ľuďmi, ktorí hovorili po anglicky, napríklad s vedcami. A s tými, ktorí mali malé deti, medzi nich som sa prirodzene dostala a nemusela som sa ani snažiť. Zaujímalo ma, ako sa ľuďom

žije so zmenou na rôznych úrovniach, či už ide o klimatickú zmenu, alebo o ekonomiku, ktorá sa presúva od ťažby uhlia k turizmu a vede, a s dopadmi globalizácie. Do Longyearbyenu totiž prichádza celý svet. Fungujú tam vedľa seba ľudia odlišní kultúrne, jazykovo a nábožensky. Štvrtina obyvateľov mesta sa každý rok obmení.“

Získať kontakty na starousadlíkov, napríklad baníkov na dôchodku, bolo ťažšie. Zdenka využívala metódu snehovej gule: niekoho stretla, vysvetlila mu, čo robí, urobila s ním rozhovor a opýtala sa ho, či jej odporučí ďalšieho respondenta. Snažila sa oslovovať aj verejne činných ľudí, ktorí majú vplyv na to, kam sa život v mestečku ubera. Mimo chodom, človek s najdlhšou históriou na Špicbergoch, ktorého stretla, bol štvrtou generáciou prisťahovalcov. Jeho rodina tam mala približne storočné korene. A to je veľmi málo. No vzhľadom na nehostinnosť prostredia Arktídy tu ľudia historicky trvalo nežili. Dodnes nevieme, kto tam prišiel ako prvý. Väčšinou sa uvádza holandský moreplavec Barents, ktorý na konci 16. storočia zakreslil Špicbergy do mapy. V tej dobe tam zrejme už boli Pomori, etnickí Rusi. Stávali si tam chaty a lovíli zvieratá. Postupne tam prichádzali loviť obyvatelia rôznych

krajín. Lovili ryby, tulene, mrože, líšky, ľadové medvede. Za stopäťdesiat rokov vybili obrovskú populáciu veľrýb. Neskôr nastúpil expedičný turizmus. A koncom 19. storočia objavili na súostroví zásoby kvalitného čierneho uhlia. To pritiahlo záujem mnohých krajín. Preto uzavreli Špicberskú dohodu, ktorá určovala, kto a akým spôsobom bude toto územie spravovať. Ostrovy spadajú pod nórsku suverenitu, no život v Barentsburgu si riadi Rusko. Keďže Špicberská dohoda zaisťuje všetkým signatárskym krajinám rovný prístup na súostrovie a možnosť zapájať sa tam do ekonomických aktivít, praktikovali Nóri aj počas studenej vojny zmierlivú politiku. Záležalo im na tom, aby tam neeskalovalo napätie.

Dobrodružstvo v Arktíde

Longyearbyen je ako svet v malom. Žije tam viac ako päťdesiat národností. Ľudia z celého sveta. Prečo tam prišli? Podľa Zdenky je to rôzne. „Nóri sa tam sťahujú za divokou arktickou prírodou a zaujímavými, dobre finančne ohodnotenými pracovnými pozíciami. Oproti pevninskému Nórsku sa tam platí nízka daň z príjmu. No motivácia dobrodružstva v Arktíde je príťažlivá len pre určitú kategóriu ľudí. Do univerzitného centra

prichádzajú vedci z celého sveta. Náš sused bol napríklad z Etiópie a študoval polárnu žiaru. Špecifických ľudí priťahuje práca v turizme. Sprievodcovia sú väčšinou Európania a Američania, veľa mladých, často single, väčšina dobre vzdelaných. Turizmus je závislý na službách. To vytvára horšie platené pracovné miesta v hoteloch a reštauráciách. A tie prijímajú Thajčania a Filipínčania. Príroda ich obvykle nezaujíma. Radšej by boli v Nórsku, ale tam by potrebovali vízum, povolenie na pobyt a pracovné povolenie. A potom je tam skrumáž zaujímavých kreatívnych ľudí, freelancerov, umelcov, tých, ktorí chcú začať odznova, hľadajú inšpiráciu alebo únik. Dodávajú mestu šťavu. Život na Špicbergoch je však veľmi ťažký. Všetko je drahé a musíte sa prispôsobiť klíme.“

To znamená zvyknúť si na chlad. Hoci – teploty v lete sa po minulé roky vyšplhali z obvyklých 5 až 15 stupňov na 21 stupňov. Najnižšia teplota, akú tam Zdenka zažila, bolo mínus 28. Nič oproti minulosti, kedy bolo bežné, že aj na tri týždne klesla teplota na mínus 40.

Zvyknúť si treba aj na polárny deň a polárnu noc. Slnko zapadá koncom októbra a prvýkrát vyjde nad horizont začiatkom marca. Čiernočierna tma trvá dva mesiace. V lete zas ľudia žijú v nepretržitom dennom svetle. „Polárny deň môže byť dokonca ťažší ako noc. Slnecný svit vás stále aktivizuje. Je ťažšie udržať si režim,“ myslí si Zdenka. „Nám deti pomáhali dodržiavať rytmus dňa. Hoci Vianoce boli na Špicbergoch krásne, január býval veľmi náročný a som rada, že som polárnu noc ustála. Uživala som si ten prúžok modrého svetla, ktorý sa každý deň rozširoval a ja som mohla pozorovať, ako sa slnko vracia.“

Kto za to môže?

Počas tmavých mesiacov bolo mesto najvyľudnenejšie. Veľa ľudí odchádza na juh do tepla, mnohí tmu psychicky zle znášajú. „Ostatní sa vtedy radi socializujú. Konajú sa festivaly, kultúrne podujatia, ľudia sa navštevujú,“ hovorí Zdenka. „Von na väčšie výpravy sa veľmi nedá ísť, lebo je veľké riziko, že stretnete polárneho medveďa. Ľudia skôr zostávajú v meste.“ Ísť hoci na neďalekú chatu znamená aj počas mesiacov svetla dodružstvo. Na Špicbergoch nie sú žiadne cesty. Na chrbát treba naložiť všetko potrebné, zobrať deti, pušku na obranu proti ľadovým medveďom a vybrať sa tam pešo alebo na skútri.

Zmeny v životnom prostredí sú na Špicbergoch citelné. Ľudia, ktorí tam žijú päťdesiat rokov, môžu doložiť spomienkami a fotografiami morského ľadu a ľadovcov, že sa tam niečo deje. „Je teplejšie, viac mokro. Vzorce počasia sú ťažšie predvídateľné. V apríli môže prísť vlna oteplenia a počas polárnej noci môže pršať. Morský ľad sa už takmer neformuje. Ľadovce veľmi rýchlo ustupujú, objavujú sa v nich trhliny a pohyb po nich je nebezpečnejší. Zvýšilo sa riziko lavín a bahnitých zosuvov pôdy. Rozpúšťa sa permafrost, mení fauna a flóra,“ vypočítava Zdenka. Toto sú fakty, ktoré vnímajú obyvatelia ostrovov rovnako. No u svojich respondentov sa Zdenka stretávala s rôznymi názormi na otázku, či ide o zmeny spôsobené človekom, či s nimi súvisia fosílna palivá a čo by sa s tým malo robiť. „Názory sa líšili podľa životných príbehov respondentov,“ spomína výskumníčka. „Medzi starousadlíkmi, ktorých živila ťažba uhlia, prevažuje skôr pozícia relativizácie. A je to pochopiteľné, lebo im miznú pracovné miesta, prišli o členov rodiny a priateľov, ktorí sa museli vysťahovať, a nepáči sa im, že nórska vláda zatvára bane a obracia sa k zeleným, udržateľným technológiám.“

Zdenka sa veľmi snažila o rozhovor s takmer deväťdesiatročnými manželmi, ktorí v Longyearbyene prežili celý život. Nepodarilo sa jej to. Odkázali jej, že už nemajú čo povedať. Že mesto už prišlo o svoj pôvab. „Boli reprezentantmi nostalgických nálad a horkosti. Ľudia, ktorí tam žili najdlhšie, síce spomínali na to, že prostredie vyzeralo inak, bolo viac snehu, ľadu a tuhšie mrazy, no hovorili aj o mestečku,“ vysvetľuje Zdenka. „Kedysi bolo menšie. V 90. rokoch tam nežilo ani tisíc ľudí. Teraz sa viac stavia. Pribudlo veľa domov, hotely, obrovský supermarket. Zväčšili prístav a prichádzajú tam výletné lode. Vizualna zmena je až šokujúca. To im často leží na srdci viac ako zmena klímy. Tá na Špicbergoch totiž ľudí na živote neohrozuje.“

1 Zdenka Sokolíčková.

2 Pohľad na Longyearbyen.

3 Vedkyňa skúmala na Špicbergoch vplyv klimatickej zmeny. Ľudia tam výrazne cítia zvyšovanie teplôt. Ľadovcov je čoraz menej.

4 Rodina oslavuje narodeniny syna Adama.

5 Jakub s Adamom na morskom ľade.

6 Zdenka s jedným zo svojich respondentov.



Skryté kúsky zeme



Juraj Červenka



Matej Vráblik

Ak ich chcete nájsť na mape, odporúčam nejakú podrobnú. Hoci Európe patrí množstvo ostrovov, občas tvoria celé štáty, obzvlášť zaujímavé sú tie menšie, odľahlejšie aj neobývané. O to záhadnejšie a opradené mýtmí.

„Ruská vojnová loď, choď do riti,“ odpovedal ukrajinský pohraničník a jeden z členov vojenskej posádky malého čiernomorského ostrovčeka námorníkom z ruského krížnika Moskva, ktorí žiadali od Ukrajincov zložiť zbrane. Odvážne slová zazneli už deň po začiatku ruskej invázie vo februári 2022. Stali sa najznámejším výrokom celej vojny a navždy sa zapísali do dejín. Hadí ostrov neďaleko ústia Dunaja následne Rusi obsadili, o pár mesiacov však nad ním znova zaviala modro-žltá vlajka obrancov. Dejinné okolnosti často upriamia pozornosť celého sveta na lokality celými generáciami prehliadané. Pritom história, tá z času na čas na tomto nenápadnom mieste píše svoje veľké kapitoly.

Bájny Achilles

V staroveku ostrov poznali Gréci aj Rimania. Nazývali ho Bielym ostrovom, zrejme podľa priam žiariacich svetlých mramorových stien, či Achillovým ostrovom. Hlavný hrdina Homérovej Iliady mal byť na ostrove pochovaný, stála tu totiž Achillova svätyňa. Antickí vzdelanci spomínali obety zvierat, zjavenie tohto bojovníka námorníkom a pútnikom, keď sa blížili k ostrovu, a vtáky, ktoré si nikdy nedovolili vyletieť nad Achillov chrám, a tiež iné vtáky, ktoré s perím mokrým od morskej vody starostlivo čistili steny svätyne. A zvlášťne biele hady. Mimochodom, uctievanie Achilla bolo veľmi populárne medzi starogréckou mládežou, z pohľadu mlade pred vyše dvoch tisícročí išlo o prototyp správneho muža, silného, statočného, bystrého. Starogrécke báje sú čarovným putovaním po mnohých stredomor-

ských ostrovoch, kolískach európskej civilizácie i dnes už bezvýznamných bodkách na mapách. Malta, menšie Gozo a najmenšie Comino sú tri hlavné ostrovy tvoriace súostrovie Malta, v ich tesnej blízkosti sa nachádzajú aj ďalšie, menšie a neobávané ostrovčeky. Z južného pobrežia husto zastavanej Malty však môžete vidieť najodľahlejší z nich, akýsi skalný zub vytŕčajúci z mora – Filflu, podľa legendy pozostatok istej maltskej dediny zvrhutej do mora, zničenej božskou silou pre hriechy jej obyvateľov. Už na prvý pohľad mysteriózna Filfla je neobývaná, presnejšie neprístupná. Britské letecké i námorné sily jej skaly dlho využívali ako cvičný terč. Kedysi tu však stáli skromné kaplnky. Archeológovia predpokladajú, že neolitické svätyne na Malte mali spojitosť s tajomnou Filflou, biológovia zase evidujú istý druh jašteríc a slimákov ako výlučné endemity z Filfly.

Maják Palagruža

Hoci sa Malta môže zdať ako kúsok zeme stratený medzi Európou a Afrikou, prvenstvo naozaj najjužnejšieho ostrova starého kontinentu patrí gréckemu Gavdosu. Podľa ďalšej z teórií možno práve Gavdos predstavuje mýtickú Ógygiu v „strede šíreho mora“, kde nymfa Kalypsó zadržovala sedem rokov Homérovho hrdinu Odysea, kde sa šíril jej sladký spev, kde rástol bujný les i vínná réva s tými najťažšími strapcami.

Pri podrobnom študovaní máp Stredomoria objavíme naozaj kuriózne vyvýšeniny z morskej hladiny. A vďaka nim o to viac chápeme, ako fantázia starovekých námorníkov

hrala na plné obrátky. Napríklad priamo uprostred Jadranského mora sa nachádza neobývané dolomitové súostrovie Palagruža s majákom na hlavnom ostrovčeku. Palagruža dnes patrí Chorvátom. Jedno z najzapadnutejších miest v stredomorskej oblasti si človek všimol už v 6. tisícročí pred Kristom. Archeológovia uvažujú, že v časoch antiky na skalnatom ostrove praktikovali obyvatelia kult Homérovho hrdinu Dioméda, ďalší hrdina Trójskej vojny mal byť podľa vtedajších tradícií na Palagruži pochovaný. Maličké súostrovie menilo v priebehu toku dejín pánov. V roku 1873 ho za svoje vyhlásilo Rakúsko-Uhorsko. Počas prvej svetovej vojny skaliská Palagruže zabral dedičný nepriateľ habsburskej monarchie Taliansko, no začiatkom augusta 1915 obletela všetky kúty stredo-európskeho impéria správa nie práve každodenného znenia. Uverejnili ju i prešporské noviny Pressburger Zeitung: pri Palagruži, ako sa vtedy uvádzalo pri Pelagose, potopila rakúsko-uhorská ponorka taliansku ponorku, úspech cisárskeho a kráľovského námorníctva dosiahol kapitán Georg von Trapp, neskoršia hlava veľmi populárnej rodinnej speváckej skupiny, zarytý odporca nacizmu a inšpirácia pre vznik slávneho amerického muzikálu The Sound of Music.

Letisko na pláži

To, že Chorvátsku patrí vyše 1 200 ostrovov, ostrovčekov a útesov, asi nikoho príliš neprekvapí. Podľa niektorých zdrojov počet tých gréckych dosahuje viac než štvornásobnú cifru. Už menej známou skutočnosťou môže byť približne 2 000



väčších i celkom maličkých ostrovov v prípade Estónska. Pri takomto hojnom počte dokážeme v Baltskom mori nájsť viaceré pozoruhodné lokality. Za všetky spomeňme Kihnu s takmer 700 obyvateľmi a veľmi zaujímavým miestnym folklórom. Uchovávali ho predovšetkým ženy, muži sa totiž vždy realizovali na baltských šíravách. Vďaka nim sú na Kihnu stále živé prastaré piesne, uctievanie lesov a mora vrátane jeho obyvateľov, napríklad tuleňov, hoci medzi tradičné jedlá ostrovanov patrí i varené tulenie mäso so zemiakmi. Nezameniteľný je miestny ľudový odev – pruhované sukne, pestrofarebné svetie i šatky, a to všetko s dominanciou červenej farby.

Ak však chceme v európskom prostredí spomínať skutočnú odľalosť, skúsme prekonať diaľky severného Atlantiku. Škótske súostrovie Hebridy dosiahneme aj lietadlom na ostrov Barra, kde sa nachádza asi najzvláštnejšie európske letisko. Letové plány sa riadia podľa prílivu a odlivu a stroje prilietavajúce z Glasgowa dosadajú priamo na mokrú pláž. Názov ostrova s dodnes neobývaným kopcovitým vnútrozemím a množstvom rašelinísk pochádza zo staroseverského jazyka

a znamená drsný či holý. Barru asi najviac preslávil klan MacNeilovcov, keď odtiaľto v 16. storočí vyrážali ako piráti a prepadávali anglické lode, no v polovici 19. storočia sa z dôvodu takzvaného zemiakového hladomoru ostrov takmer úplne vyľudnil a Barrania našli nové domovy v Kanade či Austrálii. Panstvo Barra sa dodnes hrdí vlastnou vlajkou – bielym nordickým krížom v zelenom poli. Pripomína tak nielen vikingskú minulosť, ale aj generácie vplyvných MacNeilovcov.

Ovčie ostrovy

Podme ďalej na sever – na Faerské ostrovy, autonómnu časť Dánska s približne 50 000 obyvateľmi, vlastným jazykom, bankovkami, futbalovou reprezentáciou, národným leteckým prepravcom a v prípade zásadnej časti ostrovanov aj vlastnou túžbou po úplnej nezávislosti. A čoraz populárnejšiu turistickú destináciu. Do povedomia sa dostala najmä v roku 2007, ako najatraktívnejšia ostrovná destinácia sveta z pohľadu tvorcov uznávaného časopisu National Geographic Traveler. Súostrovie často zahŕňa hmla. Kto prichádza na Faerské

ostrovy loďou z Dánska, po dvoch dňoch plavby studeným a fádny oceánom naraz zbadá temné kontúry skál a vrchov. Skôr či neskôr však vyjde slnko, zeleň trávnatých svahov zažiarí a ostrovy s dravými vodopádmi, kolmými útesmi, ovčiami stádami a krúdlami morských vtákov ukážu svoju prenikavú krásu. Raz pradávnो v noci sa dokonca dvojica tajomných bytostí z Islandu snažila pritiahnuť krásne ostrovy k svojej domovine, no neúspešne. Tak sa snažili, až si nevšimli vychádzajúce slnko, ktoré ich razom premenilo na kameň – dve skalné veže známe ako Obor a Čarodejnica sa aj dnes týčia pri severných brehoch ostrova Eysturoy.

Súostrovie tvorí 18 hlavných ostrovov, niektoré naozaj so skromnou populáciou – Mykines s necelou dvadsiatkou ostrovanov, Stóra Dímun s asi desiatkou a Koltur iba s dvoma domorodcami. „Stali sa z nich až čudáci, ktorí žijú len pre svoje ostrovy, ovce a more. Výrazom tváre, dlhými svetlými vlasmi a odhodlanosťou pripomínajú starých Vikingov. Medzi tými podivnými skalami, strašnými búrkami, v oblasti tak vzdialenej od akejkoľvek civilizácie, sa mohli vyvinúť iba povahy

NOTA BENE

7 2023

História

34

NOTA BENE

7 2023

História

35



Vestmannaeyjar

NOTA BENE

7 2023

História

36

snivé, ktoré si zakladajú na poverčivosti a zvláštnostiach,“ opisoval Faerčanov začiatkom 20. storočia český novinár a cestovateľ Josef Jan Svátek. Už tisícročie predtým však ostrovania mali na miestach najstaršej štvrte dnešného hlavného mesta Tórshavn svoj snem, prakticky najstarší parlament v Európe.

Prírodná dráma

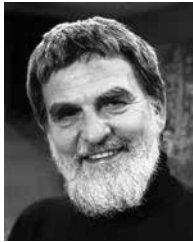
Aj naďalej naberalíme stupne zemepisnej šírky, pred sebou máme Island, my sa však zastavíme na súostroví Vestmannaeyjar, teda na Ostrovoch západných mužov, pri islandskom južnom pobreží, z geologického hľadiska na naozaj mladučkom území s približne 10 000-ročným rodným listom. No napríklad najjužnejší islandský ostrov Surtsey, eróziou sa stále zmenšujúci, svojím vekom nemôže konkurovať ani veľkej časti domáciach dlhovekých obyvateľov, sopečná erupcia ho vytvorila v roku 1963. O desať rokov neskôr sledoval celý svet obrovskú prírodnú drámu, keď vybuchla sopka Eldfell. Veľká časť mestčka Heimaey na hlavnom ostrove súostrovia doslova ľahla popolom. Obyvateľov Vestmannaeyjaru museli evakuovať. Ľudská vynalie-

zavosť a miliardy litrov studenej vody z oceánu napokon žeravú lávu zastavili. Vestmannaeyjar tak aj v súčasnosti poznáme ako dejisko jedného z najuznávanějších a najtradičnejších severských hudobných festivalov.

Súostrovie niekedy svojou zvláštnosťou prekonáva i samotný materský Island. Ak by ste hľadali najneprístupnejší maják na svete, o post favorita by sa určite uchádzal ten na jednom z troch skalných stĺpov Trídrangaviti, ďalšej časti Vestmannaeyjaru. Začiatkom 40. rokov minulého storočia izolovanú stavbu budovali najšikovnejší z najšikovnejších islandských horolezcov.

Naše putovanie zakončíme na nórskom ostrove Jan Mayen v Severnom ľadovom oceáne. Vo vodách tak vzdialených, že nejedna dávna legenda ich pokladala za domov obludných morských hadov. Island, Grónsko aj Špicbergy, všetky tieto ostrovy delia od janmayenských vrchov stovky kilometrov. Áno, vôd síce vzdialených, no podľa odvážnych teórií už známych svätému Brendanovi, írskemu mníchovi a moreplavcovi zo 6. storočia. Podľa tých opatrnejších až Vikingom o vyše tri storočia neskôr. Jan Mayen, dnes obývaný iba nórskou vo-

jenskou a vedeckou posádkou, zažil akési dve znovuzobjavenia. Najprv lovcami veľrýb, svoje základne tu mali najmä Holandania – prvýkrát sa na mape objavilo miesto Jan Mayen v roku 1620, pričom meno dostalo po istom amsterdamskom lodnom kapitánovi. Náročné a nebezpečné remeslo spracúvania veľrybieho tuku napokon na ďalekom ostrove zaniklo, no v prvej polovici 80. rokov 19. storočia Jan Mayen navštívili muži dychtiaci po poznaní a aj sláve. Vedecká výprava, možno na prekvapenie mnohých, pochádzala z Rakúsko-Uhorska. A tak sa sopečný a ľadom pokrytý ostrov Jan Mayen dostal aj na stránky slovenskej tlače. „Výprava zriadila sa pod vedením námorného poručíka Wohlgemutha na lodi Pula, okrem všetkých drahocenných vedeckých nástrojov menovaný koráb vzal na svoju palubu 4 drevené domky, ktoré rozobrať a zase poskladať sa môžu... Útraty celej výpravy zväčša nesie známy český veľmož a chýrny plavec v ľadovom svetomori, Ján Vilček, on ju sprevádzal až na miesto určenia,“ písali v septembri 1882 skalické noviny Obzor. Expedícia z ríše cisára a kráľa Františka Jozefa I. vypracovala natoľko kvalitné mapy, že ich kartografi využívali až do polovice 20. storočia.



Daniel Pastirčák

Komu zvonía do hrobu

Žiadny človek nie je ostrov, uzavretý sám pre seba, každý je kúskom kontinentu, tvorí súčasť pevniny. Keď more odplaví hrudu, pevnina sa zmenší. Som chudobnejší o smrť každého, lebo som votkaný do sveta ľudí. Preto sa nikdy nepýtaj, komu zvonía do hrobu – tebe zvonía. Tieto slová napísal básnik John Donne. Jeho starý text je pozoruhodne aktuálny. Žijeme vo zvláštnej dobe. Naše tragikomické predvolebné spory sa odohrávajú v čase, keď za našimi hranicami dennodenne umierajú ľudia. Ruský agresor s brutálnou samozrejmouťou vraždí na Ukrajine civilistov, ženy i deti. Mašinéria nezmyselnej smrti je tu s nami už vyše roka. Prvotné zdesenie pominulo, obrnili sme sa, zvykli sme si, zľahostajneli.

Za ľahostajnosťou sa však ukrýva strach. Strach o seba. Ten nás uzatvára do slepého egoizmu: „Je to ich problém, nech sa vzdajú, bude mier. My sa starajme o seba.“ Cynickí populisti v predvolebnej kampani ťažia z toho strachu, rozdúchávajú ho do vášní kolektívneho sebeckta. Namiesto solidarity s obeťou sa lokajsky klaňajú moci agresora. Ich prefíkaná stratégia nie je nevinná. Do našej krajiny zasievajú jed zbabelej servilnosti. Ak sa mu nevzoprieme, budúcnosť nám vystaví krutý účet. Nie sme ostrov – nie sme tu sami pre seba. Sme súčasťou živého celku sveta. Ukrajinci bojujú i za nás, za našu spravodlivosť, za našu slobodu. Ich bolesť je našou bolesťou, ich umieranie naším umieraním. Ak napadnutému národu za našimi hranicami nebudeme pomáhať, vlna agresie odplaví ich hrudu, zaleje i náš iluzórny ostrov a pohltí i našu slobodu.



Zuzana Uličianska

Plačúce ostrovy

Nedávno som si prečítala, že keď si kúpim opustený dom na niektorom z neobývaných súostroví kdesi v Írskom mori, tamojšia vláda mi priplatí na jeho opravu. Tak už len k tomu mať loď s dobrou navigáciou, nekončiace zásoby jedla a vody, mentálnu schopnosť prežiť v izolácii a môžeme si ísť od hrdla zaspievať: „I am a rock, I am an island.“

Ostrovy si spájame s podivnými predstavami o divokých plážach a kokosových palmách. Sú aj také, ale turistov na ne zväčša vypustia len na chvíľu, aby sa vyšantili. Potom ich pozbierajú po pláži spálených slnkom či opitých a prevezú naspäť tam, kde spoza chlebovníkov už trčia mobilné veže.

Keď si dáte na nejakom osídlenom ostrove po večeri dlhšiu prechádzku, určite natrafíte na miestnu elektrárňu, okolo nej bude skládka odpadov, po ceste možno uvidíte aj pumpu, kde iba vyhodené bandasky odkazujú, že práve tu sa niekedy – miestni vedia kedy – tankuje benzín do skútrov. Ak máte šťastie, tak nájdete aj zdravotné stredisko, lekáreň, školu, úrad, nejaké obchody – všetko otvorené v čase, ktorý poznajú len zasvätení.

Vyzerá to celé dokonale ako mestečko z The Truman Show. Ale predstava, že ľudia žijúci na ostrovoch si môžu dovoliť ostrovnú mentalitu, je podľa mňa dnes už celkom pomýlená. Práve ostrovania sú najviac závislí od toho, kedy sa spoza modrého horizontu vynorí trajekt, z ktorého vystúpia ženičky s batohmi plnými čohosi, na čo my nemáme ani pomenovanie, nie že by sme to vedeli uvariť. A k tomu to množstvo koly a balenej vody, ktorá sa musí na taký ostrov priviezť!

Celý tento systém vzájomných závislostí musí byť taký komplikovaný, že si ostrovy určite občas aj poplačú. Len to nie je v mori až tak vidno.



Gemerské katastrofy

Zuzana Mojžišová

Keď vyšla Danielovi Majlingovi kniha *Ruzká klazika*, bol to čitateľský sviatok. Keď vyšiel jeho komiks *Zóna*, tak to bol tiež sviatok. Keď vyšiel *Rudo* – zas sviatok. A teraz *Gemer* (Brak, 2023) – opäť komiks, opäť dôvod sláviť silu tvorivosti, humoru a hlbokej žitej absurdnosti. Na zadnej obálke knihy je naznačený dej a príznačne zhrnutá atmosféra rozprávaneého príbehu: „Prvá časť trojdielneho grafického románu sa začína dramaticky, keď neďaleko Plešivca spadne do nezakrytej šachty malý chlapec. Táto udalosť rozkrýva postupne celé panoptikum postáv a my sa na malej ploche zoznamujeme okrem iného s patológom, ktorému sa rozpadol dlhoročný imaginárny vzťah s Natalie Portman; náčelníkom polície v Plešivci pátrajúcim po tom, ktorý detský psychológ pôsobiaci v meste je skutočný a ktorý sa za psychológa len vydáva; riaditeľom miestnej psychiatrie s retrográdnou amnéziou; a samozrejme – s Jon Bon Jovim.“

Panoptikum je to skutočne pestré, máme tu napríklad Eriku V., ktorá fajčí a číta Pirandella, novinára Oskara F., ktorého predobraz v reálnom živote je Daniel M., Endreho K., starostu, ktorý nemá predobraz v reálnom živote, a Annu P., životom ťažko skúšanú. Dieťa v šachte niektorým vlastne až tak silno mandle nedvíha... Ale iným áno. Luther, miestny ožran s pestrou minulosťou, hovorí: „Som nihilista a mizantrop – nenávidím všetkých rovnako. Teda vlastne s jednou výnimkou – tou sú miestni. Tých nenávidím predsa len o čosi viac.“ V čajovni, čo bola voľakedy pajzlom, ponúkajú salep tisíc a jednej noci a majiteľ oboznamuje: „Skúsenosť nedobrovoľného sexu so starým Turkom nadobudneš už po prvom dúšku.“

Majlingov kresbový prejav, viac čierny než biely, trochu surový, hranatý, s hrubými kontúrovými linkami symbioticky súznie s poetikou príbehu a charaktermi postáv. Sarkazmus sa v slovenskej literatúre až tak veľmi nenosí, no Daniel Majling ho na nás hádže plné hrste – a je to osviežujúce, ozdravné. Ale to chlapča, to malé dieťa, stále ostáva nevyslobodené, kým sa na zemi dejú veci.

V jednej gemerskej ľudovej piesni sa spieva, že „nebude tma naveky“. Listujúc Majlingovou najnovšou knihou si tým človek zas raz nemôže byť celkom istý, v jeho podaní je však i tá spoločenská temnota zábavná. Možno aj to povestné zrkadlo nastavuje.

NOTA BENE

7 2023

Čítanie

37

Kľukatá cesta z ničoty



Dagmar Gurová



Mária Múhl

Mnoho ľudí bez domova má vysoký vek, zničené zdravie alebo iné obmedzenia, pre ktoré nemôžu pracovať. Riešením pre nich môže byť NOTA BENE.

Už aj v Nových Zámkoch im umožní zarobiť si na jedlo a strechu nad hlavou.

Jej milá, prívetivá tvár pôsobí ako ostrov pokoja v rušnom dave okolo Tesca v Nových Zámkoch. Beátka stojí pred vchodom, v ruke drží NOTA BENE. Prišla sem ráno, tak ako má vo zvyku, a domov pôjde podvečer. Bežne tu strávi aj deväť hodín. „Mohla by som oddychovať, ale vďaka časopisu som medzi ľuďmi a prílepším si k nízkemu dôchodku,“ hovorí. „Bývam u kamarátky, s ktorou si vzájomne pomáhame napríklad nákupom potravín. Prispejem aj malým vnúčikom, dvojčiatkam, ktoré budú mať rok. Keď si človek privyrobí, môže sa podeliť.“

Ľudia v núdzi si pomáhajú predajom nášho pouličného časopisu už v 21 mestách Slovenska. Vlani v decembri sa stali súčasťou tejto siete aj Nové Zámky. Beátka tu bola prvou predajkyňou a presne vedela, o čo ide. „Starú líšku poučať netreba,“ smeje sa. „Kedysi som predávala NOTA BENE v Bratislave, ale našla som si prácu v nemocnici. Teraz som na dôchodku. Veľmi som sa potešila, keď prišla možnosť vrátiť sa k časopisu.“

Beátka ponúka časopis s jemným úsmevom. Zo skúseností vie odhadnúť, kto ho kúpi alebo sa aspoň pristaví na kus reči. „Občas sa ma ľudia spýtajú, či mi môžu darovať jedlo. Odpoviem, že ak im to vyjde, s radosťou ho prijmem. Za nikým neutekám, nič nevnučujem, nedoprosujem sa. To by časopisu robilo zlé reklamy a mne zbytočné problémy.“ Jej prístup určite prispel k tomu, že má pravidelných kupujúcich.

Pomoc v kríze

Zásobu čerstvých časopisov si Beátka doplní na mestskom úrade, v kancelárii terénnej sociálnej služby krízovej intervencie. Našou partnerskou organizáciou, ktorá tu koordinuje distribúciu služby Streetpaper NOTA BENE, je samotné Mesto Nové Zámky. Na magistráte to vnímajú ako príležitosť zlepšovať život ľuďom v núdzi, ale aj upozorňovať na pretrvávajúci spoločenský problém. Pouličným predajom časopisu a iných pro-

duktov nášho vydavateľstva môžu títo ľudia získať dôstojný príjem, sociálny kontakt aj pracovné návyky, povedala Denisa Felixová, vedúca odboru školstva a sociálnych vecí. „Prínosom pre nás bol aj prepracovaný a fungujúci systém distribúcie, predaja a sociálnej práce, do ktorého sa stačilo zapojiť a čerpať zo skúseností napríklad z Bratislavy. Kolegyne a kolegovia z Bratislavy nám venovali čas a cenné rady pri rozbiehaní predaja.“

Distribúcia nášho časopisu je len jednou zo služieb, ktoré tunajší terénni sociálni pracovníci robia. „Väčšinou pracujeme s ľuďmi bez domova alebo v nejakej krízovej situácii – hrozí im strata bývania, majú exekúcie, ktoré pre nízky príjem nedokážu splácať, a podobne,“ hovorí Róbert Kuki. „Mnohí sa zaujímajú o osobný bankrot. Pomôžeme im vyplniť žiadosť, pripraviť podklady a uvedieme ich do Centra právnej pomoci, ktoré priamo tu u nás funguje každý piatok,“ dopĺňa jeho kolegyňa Monika Pluhárová. Klientov sprevádzajú na úrady, k lekárom, pomáhajú s vybavovaním dokladov.

„Nerobíme za klienta, ale s klientom,“ zhŕňa ich prístup motto na stene kancelárie. „Chceme ľudí motivovať, povzbudiť k tomu, aby pre seba niečo urobili,“ hovorí Róbert. „Ponúkame im rozhovor, záujem, zisťujeme, či potrebujú radu, alebo materiálnu pomoc, a pozývame ich, aby si po ne prišli k nám do kancelárie.“

Už pred deviatou ráno tam boli pianti. „Do desiatej je niekto z kolegov vždy tu, potom vyrážame do terénu. Tam je naša druhá kancelária,“ objasňuje Monika. „Vždy nás však možno zastihnúť cez telefón. Mnohí ľudia bez domova nás už poznajú a nájdu si nás aj vonku,“ dodáva Róbert.

Stále ťažšie

Mesto majú podrobne zmapované. Vedia, kde sa ľudia bez domova najčastejšie zdržujú. Niekoľkí sú hneď na námestí. Na lavičke v parčíku sedí upravený postarší pán, o ktorom by nikto nepred-

pokladal, že prespáva vonku. Štefan vystriedal rôzne ťažké práce. Robil v bani i v betonárni. Teraz je na invalidnom dôchodku. Do kancelárie terénnych pracovníkov si pravidelne chodí pre hygienické potreby, jedlo, čisté oblečenie. Dnes potrebuje poradiť so záležitosťou, ktorú nechce rozoberať vonku. S Róbertom si dohodnú stretnutie v kancelárii.

„Bol som si dať vytrhnúť ten zub múdrosti,“ pochváli sa ešte. Mal šťastie na zubára, ktorý mu pomohol zadarmo. Bezplatné ošetrenie u lekára či zubára je pre mnohých ľudí bez domova nedostupné. Najhoršie sú na tom tí, ktorí majú dlhy na zdravotnom poistení. Väčšinou ich ošetrí len v prípade ohrozenia života. Pri poberaní dávky v hmotnej núdzi síce platbu poistného preberie štát, no kým si nevyriešia minulé dlhy, nárok na bežné ošetrenie stále nemajú. Svoje zdravie preto obvykle riešia, až keď musia ísť na urgent alebo si volať záchranku.

Na miestach, kde možno zastihnúť ľudí bez domova, sa osadenstvom rýchlo mení. Nie sú to len Novozámcovia. Striedajú sa tu ľudia z celého Slovenska i cudzinci. „Smerujú sem z vlakov aj z okolitých dedín. Mnohí tu mali kedysi trvalé bydlisko. Teraz sa vracajú, lebo v meste dokážu prežiť lepšie ako v malej obci. Aj tu je to podľa ich slov stále ťažšie. Ľudia si dávajú väčší pozor na peniaze. Nevyhadzujú toľko jedla ako kedysi.“

Monika s Róbertom ponúkajú pomoc empaticky. Neznámym sa predstaví ako sociálni pracovníci hľadajúci ľudí, ktorí potrebujú pomoc. „Vedeli by ste o niekom?“ spýtajú sa. Oslovení často povedia, že sú to oni sami. Ďalšou metódou je porozprávať známemu klientovi o možnostiach pomoci tak, aby to počul aj človek, ktorý je pravdepodobne tiež bez domova, sediaci v jeho blízkosti.

Novozámcanom môžu poskytnúť o niečo väčšiu oporu ako cezpoľným. Zásadné je to napríklad pri umiestňovaní vážne chorých či nepohyblivých ľudí do zariadení. To môže vybavovať len obec, v ktorej má človek trvalý pobyt.



Neznamená to však, že ľudia odinakiaľ ostanú nepovšimnutí. „Aj im ponúkame rozhovor, základné potraviny, oblečenie. Zisťujeme, kde žijú ich blízki a či ich môžeme kontaktovať,“ opisuje Monika.

Nová príležitosť

Nomádsky život mnohých ľudí bez domova často súvisí s opakovaným hľadaním práce a bývania. „Väčšinou nemajú prácu, lebo nemajú bývanie,“ vysvetľuje Monika. „Pokiaľ sa človek nemá kde vyspať, zabezpečiť si hygienu, nedokáže chodiť do práce.“

Niektorí sa aj zamestnajú, nájdu si prácu s ubytovňou, ale nedokážu si ju udržať. Po rokoch na ulici by potrebovali podporu nielen pri hľadaní roboty, ale aj počas nej, až do momentu, kým sa uchytiť. Veľa ľudí bez domova nemôže pracovať. Majú vysoký vek, zničené zdravie alebo iné obmedzenia. Odpoveďou pre nich môže byť práve NOTA BENE.

Tak ako pre našu predajkyňu Máriu, staršiu pani s chodítkom, ktorej časopis pomáha pokryť najmä výdavky na jedlo. „Predtým som zaplatila nájom, hygienu, lieky a skoro nič mi neostalo,“ hovo-



rí. Róbert s Monikou jej oznamujú, že úspešne zvládla začiatočnícke obdobie a stane sa z nej regulárna predajkyňa.

Na námestí mŕňame ďalšieho predajcu, invalidného dôchodcu, ktorý tu začínal medzi prvými. Nová rola v ňom posilnila akčného ducha. Najnovšie rozmýšľa nad tým, ako by na svojom mieste čo najlepšie zviditeľnil všetko, čo ponúka – naše knihy, omaľovánky, krížovky i časopis.

Bývanie predovšetkým

Róbert si myslí, že ľuďom s nízkym príjmom by veľmi pomohlo dostupné bývanie. Obzvlášť od pandémie, keď stúpol počet tých, ktorým reálne hrozí strata domova. Zohnať dobrý podnájom v Nových Zámkoch je vraj ťažké aj pre človeka, ktorý zarába. Nieto ešte pre niekoho s nízkym príjmom, kto nedokáže spolu s nájomným zaplatiť i depozit. Pre tých najnúdznejších tu síce funguje nocľaháreň, no tá pojme len šesťnásť nocľahníkov. Väčšina ľudí bez domova prespáva vonku. „Dúfame, že by tu mohol vzniknúť celodenne prístupný útulok. Zatiaľ využívame všetky mož-

nosti. Hľadáme ubytovanie po celom Slovensku. A niekedy aj motyka vystrelí a pošťastí sa prenájom mestského bytu.“

V Nových Zámkoch sa o voľné mestské nájomné byty žrebuje. Človek si podá žiadosť a dúfa, že ho vylosujú. Nedávno takto získala byt ich klientka s nízkym príjmom. „Rýchlo potrebovala náhradu za garsónku, z ktorej sa musela odsťahovať, a vyšlo to.“

Práca s ľuďmi bez domova nie je lineárnou cestou k úspechu. Často pripomína krútenie sa v kruhu. „Zo začiatku, keď som sem nastúpil, to bolo veľmi frustrujúce,“ hovorí Róbert. „Časom som si uvedomil, že nezodpovedám za životy tých ľudí. Som tu pre nich, ale zodpovednosť za to, ako sa to skončí, nie je na mne. My robíme všetko preto, aby sme pomohli. Denne ich motivujeme, veľakrát sa rozprávame znova a znova o tom istom. Chápem však, že keď nemajú inú možnosť ako vyjsť von a ocitnúť sa v tej ničote bez domova, znova padnú.“

Monika s Róbertom veria, že by to mohlo zmeniť cenovo dostupné bývanie s podporou. Keby ľudia získali takýto domov, mohli by sa vo svojich životoch sústrediť na ďalšie problémy.

NOTA BENE

7 2023

Proti prúdu

39

NOTA BENE

7 2023

Proti prúdu

38



Tomáš s Oľgou hľadajú pozitívum vždy a všade. Bojujú každý deň a tešia sa, že sú spolu.

Nezlomní



Lucia Bucheňová



Alan Hyža

Na oboch rukách ortézy, okolo krku nutný golier. Keď dlhšie hovorí, zadýcha sa. Keď sa chce napiť, musí požiadať o pohár vody. Ak je príliš ťažký, musí jej ho Tomáš podržať. Na otázku, ako sa má, sediac na vozíku odpovie: „Dobre.“ Oľga.

Život ju nešetril. Telo ju začalo zrádzať počas tehotenstva s Ivom, ktorý má dnes štrnásť. „V porovnaní s dneškom to bolo fajn. Chodila som s barlamami, ale fungovala som naplno.“ Keď mal synátor sedem, nečakane ovdovela a život sa jej obrátil naruby. Zavrela oravskú chalupu a prišla do hlavného mesta. Bližšie k sestre, ktorá je pre lámavosť kostí už roky na invalidnom vozíčku. Oľga si naivne myslela, že sestre aj pomôže a celkovo im bude veselšie.

Ružový scenár sa nekonal. „Cítila som sa doslova ako magnet na choroby,“ hovorí pokojným hlasom Olinka. Keď skončila aj ona na vozíku, chlácholila sa jediným – aspoň že je syn v poriadku. Nebol. Často padal, pukali mu kĺby. Oľga sa rozhodla pre genetické testy. „Pripravovala som sa na lámavosť kostí, keďže s touto diagnózou žije moja sestra, snažila som sa neprepadať absolútnemu zúfalstvu.“

Verdikt z testov ich zaskočil. Ehlersov-Danlosov syndróm. „Nechápali sme my ani väčšina lekárov.“ Tí sú bezradní dodnes. Ide o zriedkavé dedičné ochorenie spôsobené porušenou tvorbou kolagénu. Nevyliečiteľný stav. „A progredujúci,“ tichšie podotkne Oľga. Má čerstvých štyridsať a už dávno sa naučila nič si neplánovať. Lebo nikdy nevieš, čo bude zajtra. Po synovej genetike sa na ňu odhodlala aj ona. Pretože jej stav sa zhoršoval a skloňovalo sa milión diagnóz. „Až som sa stala synovou kolegyňou. Rovnaký syndróm, len v oveľa pokročilejšej forme. Odchádzam z mesiaca na mesiac.“

Do cesty sa jej dostal Tomáš. Chlap o pár rokov mladší, zdravý ako buk. „Našli sme sa cez internet, bol som po ťažkom rozchode a obaja sme si s Olinkou povedali, že nehľadáme partnera, ale kamaráta na pokec. Pamätám si dodnes naše prvé stretnutie na parkovisku pred obchodným centrom. Prišla na elektrickom vozíku. Nesedela v ňom však žiadna utiahnutá lútostivá troska, ale baba plná energie,“ s radosťou v očiach spomína Tomáš. Ani jeden z nich nevie vysvetliť, ako sa ich kamarátstvo posunulo ďalej. Do lásky. „Neskutočne som za to vďačný, hejty a komentý ostatných sme si nevšímali. Čo je koho do toho. Načo riešia, či som normálny, že som so ženou na vozíku. Olinka je najúžasnejšie stvorenie na svete. Za svoju rodinu by som dal život. Za Oľgu, za jej Iva, ktorého vnímam ako vlastného, a aj za nášho dnes už ročného Lukáška. Áno, neplánovane sa nám podarilo bábo. Ani na sekundu sme neváhali, či si ho necháme.“ Oľge doktori zdôrazňovali, že jej stav sa zhorší, nech si všetko dobre premyslí. „Lenže s tým by som nedokázala žiť.“

Tomáš od začiatku zvládal nielen starostlivosť o bábätko, ale aj o Olinku a celú domácnosť. Žiaľ, zdravotný stav dvojnásobnej mamy sa zhoršuje. Dnes sa teší, keď nemá bolesti či keď sú bolesti znesiteľnejšie. Na vozíku už je prakticky stále, pomoc potrebuje pri hygiene, toalete, obliekaní, o domácich prácach sa nemusíme ani baviť. „Som len

pozorovateľom,“ vtipne podotkne žena, ktorá má obrovskú chuť žiť. Ktorá sa najradšej zo všetkého smeje. Kým sa dalo, na všetky strany pomáhala. Fakt, že si s ňou lekári nevedia rady, ju najviac ubíja. Na Slovensku je len trinásť pacientov s jej diagnózou. Nejakú liečbu skúšajú v Amerike, ale všetko je ešte len v začiatkoch. V noci potrebuje kyslíkový prístroj, ráno ju Tomáš musí postupne rozpohybovať. Slzy sa jej tisnú do očí, keď povie, že jediné, čo dokáže s malým Lukym, je ísť na prechádzku. „Tomáš mi ho dá na kolená a pripúta špeciálnym pásom.“ Aktuálne jej meravie ruka, je fialová a na potrebnú operáciu sa nik nechce odhodlať. „V mojom stave je totiž narkóza obrovským rizikom. Lenže mám strašné bolesti, a to znesiem veľa. Ani lieky od bolesti nemôžem brať. O ruku môžem prísť. Radšej na to nemyslím. Minule tu bola záchranka, keď som im povedala svoju chorobu, ostali zaskočení, že také ešte nepočuli. Boli milí, ale naozaj nik nevie, čo so mnou...“

Ivo má individuálny študijný plán. Unaví ho aj stometrová trasa. Zatiaľ funguje na elektrickej kolobežke. Uzatvára sa do seba, nemôže ísť von s kamarátmi, nevládze, hocikedy môže spadnúť.

Aby toho nebolo málo, víchrica strhla plechovú strechu starého domčeka, ktorý si ťažko skúšaná rodina kúpila na úver. Zatiaľ je to provizórne zalátané. Urgentne treba nový krov a plech. „Na materiál sa nám podarilo dať dokopy peniaze, veľa dobrých ľudí prispelo, do centa sme ich dali majstrovi, aby všetko zadovážil. Chýba nám ešte sedemtisíc na vyplatenie strechárov. Pri každom daždi a vetre trápime, aby sa to na nás nezrútilo, aby nám nepršalo do domu. Budeme vďační za akýkoľvek príspevok,“ zúfalo prosí bezradná Olinka.

Časopis NOTA BENE poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a rodinám s postihnutým členom. Ide o ľudí, ktorí sa nie vlastnou vinou ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Oľgy osloví. Aj váš príspevok pomôže na novú strechu, ktorú urgentne potrebujú. Ďakujeme!

Číslo účtu: 4040218205/3100 (Primabanka).
IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX.
Pripíšte poznámku – Oľga.

Kontakt na OZ medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

Uverejňované príbehy nie sú príbehmi predajcov NOTA BENE a prípadné otázky, prosím, adresujte OZ Medzi nami.

autor: Pavol Surovec	EČV Poprad	chem. zn. argónu	zárez	úkryt vojaka	strašidelný film	Pomôcky: EGER, RAIMA	vlastní	vrch nad Belehradom	zriedka (med.)	ako (básn.)		priklad (skr.)	ústna pomoc	stolik na hru v kocky
ozdoba jелеňa						planéta slovesný zápor					škriepka (zast.)			
1. časť tajničky											otrok (kniž.) záplava			
	hodvábna tkanina	osvetlenie horizontu vôkol					černoch (rus.) spevohra				ruský súhlas zn. pascalu			
predložka			potom plošná miera			smotlarska firma poodbijaj				rub mesto v Maďarsku				
akáže				čieme zlaťo Eduard (dom.)					zn. elektro- spotrebičov španielsky člen			herec pantomimy	meno speváčky Sumac	
časť oceánu					kód Nemecka danska počt. miera		vlastné ja ostrie (maď.)				osobné záměno pracuj s ihlou			
chem. zn. hliníka			2. časť tajničky											
ukazovacie záměno			obľal					rieka v Japonsku						

Zlé prekonávať dobrým, to nie je ťažké. Ale ťažko je [...]. — TGM

Vylúštenie z minulého čísla: Starobe sa [nevysmievaj, lebo k nej smeruješ]. — Menandros

Kódex predajcu

- 1. Predajca nosí preukaz so svojim registračným číslom a fotografiou pri predaji na viditeľnom mieste.
- 2. Predajca predáva časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze.
- 3. Predajca predáva časopisy na určenom predajnom mieste uvedenom na jeho preukaze.
- 4. Predajca predáva časopisy za oficiálnu cenu uvedenú na titulnej strane časopisu.
- 5. Predajca predáva časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný).
- 6. Predajca sa zdržuje na predajnom mieste bez detí do 16 rokov.
- 7. Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka.
- 8. Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatočník vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

Kódex kupujúceho

zostavil predajca NOTA BENE Peter Patrónsky

- 1. Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka.
- 2. Kúpajte časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedenom na preukaze predajcu.
- 3. Predajcu si starostlivo vyberte.
- 4. Neplaťte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete.
- 5. Zoberte si svoj zaplatený časopis.
- 6. Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova predat.

KRÍŽOVKY, PRI KTORÝCH SA BUDETE VÁĽAŤ OD SMIECHU

POLOVICA
PRE PREDAJCU

1,60€

KUPOJTE IBA
OD PREDAJCU
S PREUKAZOM



- Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Ulohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.
- Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavy. Pri registrácii dostane 3 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,20 € a predáva za plnú sumu

2,40 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím informujte nás alebo partnerskú organizáciu.

- OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na

lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí, úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

- OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systematické a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na www.notabene.sk.

PROTI PRÚDU: Štatutárne zástupkyne: riaditeľka Nina Beňová 0908434826 a šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová 0905143651. Finančné oddelenie: Fabiola Mokrá 0910916503, Martin Zuščin. PR, inzercia: Andrea Kocianová 0908292359. **Program NOTA BENE:** Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlečík 0907733388, Peter Kováč 0908229830, Róbert Olejár 0917526158, Zuzana Butkovská 0905952471, Michaela Kukučka 0908293233. Sociálni pracovníci: koordinátorka Belinda Fulierová 0911654411, Erik Kapsdorfer 0905440946, Lucia Frimmelová 0905440878, Zuzana Olšinová 0915985640. **Program BYVANIE NOTA BENE:** koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 0905595520, Rebeka Káploczká 0908268034, Mária Teleky 0905440887, Hana Mária Kirchner 0905956231. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905812175. **Program ADVOKÁCIA:** Nina Beňová 0908434826. Emaily: meno.priezvisko@notabene.sk. **Redakcia:** Zástupkyňa šéfredaktorky, editorka: Jana Čavojská, Redaktorka: Dagmar Gurová 0917337235, Grafický dizajn: Pavol Čejka, Jazyková korektúra: Miroslava K. Valová.

Organizácie zabezpečujúce realizáciu integračného projektu NOTA BENE na Slovensku: **BRATISLAVA** (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, poradcovia@notabene.sk, www.notabene.sk, **BANSKÁ BYSTRICA** (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Kleniarová Hana, 0907 403 123, socialne.redcross@gmail.com, **BARDEJOV** (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Mgr. Martin Jutka, 0901 713 903, jutka.martin@gmail.com **ČADCA** (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínová 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčková, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com, **GALANTA** (2023): Centrum pomoci človeku, prevádzkovateľ ADCH Trnava, Hlavná 997/14, 924 01 Galanta, Mgr. Silvia Nagyová, 0948771683, silvia.nagyova@charitatt, **HLOHOVEC** (2009): O. z. Pokoj a dobro, Pribinova 51, 900 28 Hlohovec, Viera Vávrová viera.vavrova@dzu.sk, 033/742 3827, **HOLIČ** (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabellu 3, 908 51 Holíč, Hana Šafránková, 034 668 3110, emaucz.holic@gmail.com, **KOŠICE** (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul. Košice, Martina Kochová Email: martina.kochova@charita-ke.sk, Mobil: +421 910 842 182, **LEVICE** (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiňáková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk, **LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ** (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044 556 5324, veronika.banikova@mikulas.sk, **MALACKY** (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Krížovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Viera Hujíková, 034 772 2457, centrumbetania@gmail.com, www.krizovatky.eu, **NITRA** (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Štúrova 57, 949 01 Nitra, Andrea Rončková, 0907 451 771, 037 652 30 28, rafael.charita@gmail.com, www.charitanitra.sk, **NOVÉ ZÁMKY** (2022): Mestský úrad Nové Zámky, Hlavné námestie 10, 940 02 Nové Zámky, Mgr. Karína Bodáková 0905 900 573, **PIEŠŤANY** (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/ 772 7687, domum@piestany.sk, **POPRAĐ** (2005): ZSS pre občanov bez prístrešia, Levočská 4051/55, 058 01 Poprad, Erika Mižigárová, 0910 890 254, 052/772 4209, erika.mizigarova@msupoprad.sk, **PREŠOV** (2017): Komunitné centrum Rómsky inštitút, n.o., K Satrej Tehelni 5/A, 080 01 Prešov, Mgr. Peter Németh, 0905 740 096, komunitneri@gmail.com, **SVIDNÍK** (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Mgr. Marek Fek, 0917 673 107, 0907 405 632, fekmarek@azet.sk, **TRENCÍN** (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Pavol Juríček, 0948 343 163, pavol.juricek123@gmail.com, **TRNÁVA** (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, PhDr. Jana Prochásková, 0948594739, jana.prochaskova@charitat.sk, **VRANOV NAD TOPLOU** (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ ADCH Košice, Ľúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 1578, chd.vranov@charita-ke.sk, **ŽILINA** (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Jana Kadašiová, 0918 314 197, 041/724 4795, dchvincent.za@gmail.com.

Na výlet s omaľovánkami **NOTABENE**

Ako dostať vaše dieťa na čerstvý
vzduch? Kúpte si omaľovánkovú
knihu s tipmi na nenáročné
výlety po Slovensku.



Len u predajcov **NOTABENE**